

Άμφισσα

Κείμενο : Μαίρη Μπελογιάννη
Αργυροπούλου / Αρχαιολόγος

Φωτογραφίες: Άννα Καλαϊτζή
Γιάννης Κουτσούκος

ÍH

ταν κάποτε μια εποχή
που η ωραία και πλούσια
Αμφισσα, τα Σάλωνα,
όπως ονομάθηκε η
πόλη επί

Τουρκοκρατίας, ήταν γεμάτη ταβέρνες. Σ' αυτές κατέληγαν κάθε βράδυ άπαντες οι άνδρες με το που τελείωναν τις δουλειές τους. Αυτοί που ήταν ντυμένοι ευρωπαϊκά κάθονταν στις καρέκλες, οι άλλοι σε σκαμνάκια και σε "τουράκια" (πάγκους), για να μην τσαλακώνονται οι φουστανέλες τους. "Πού θα πας, θα σε μεταλάβω" έλεγε ο καταστηματάρχης στους πιστούς θαμώνες κι εκείνοι έπιαναν το υπονοούμενο. Όταν το κρασί ήταν καλό, γεμίζανε τα σκαμνιά και οι καρέκλες. Οι μερακλήδες που ξέρανε κι εκτιμούσαν βαθύτατα το γλυκόπιοτο της Αιθυμιάς, το μπρούσκο της Δεσφίνας, το κόκκινο της Βουνιχώρας και της Σεγδίτσας, κρασί που έφτανε με τις νταμιτζάνες και γέμιζε τα κραυγόβάρελα των ταβερνείων και των οινοπωλείων, περνούσαν από τον πάγκο του ταβερνιάρη πίνανε ένα ποτηράκι κι έφευγαν, γιατί από πίσω έρχονταν άλλοι. Δικαίωμα για δεύτερο δεν είχαν. Τι μπορεί να θυμίζει αυτή η ιεροτελεστία; Τι άλλο από μετάληψη, εξ ου και η παροιμία. Η καλή εκείνη εποχή πέρασε και οι περίφημες ταβέρνες του Πρασσά, του Αγγελάκη, του Τσάμη δεν υπάρχουν πια. Μία μόνο άντεξε στο χρόνο. Η Ταβέρνα του Φαρόπουλου.

Άρωμα Σαλώνων

ΑΜΦΙΣΣΑ. Στο κέντρο της Ελλάδας, παρά τον "ομφαλό της Γης", τον ιερό χώρο των Δελφών, η αρχαιοτάτη πόλις των Οζολών Λοκρών. Τα Σάλωνα της Φραγκοκρατίας και της Μεγάλης Επανάστασης, αγκαλιασμένα από τον μοναδικό σε ομορφιά και αξία Ελαιώνα τους, στεφανωμένα από το κάστρο τους, το πρώτο που έπεισε σε χέρια Ελληνικά στις 10 Απριλίου του 1821. Η ακμάζουσα πόλις του μεσοπολέμου με τις βιοτεχνίες της περιφημης Ελιάς Αμφίσσης, με τα σχοινάδικα, τα στραγαλάδικα και προπαντός με τα κουδουνάδικα και τα ταμπακαριά (βυρσοδεψεία). Η πρωτεύουσα πόλις της Φωκίδας με τον ημιαντικά διατηρημένο πολεοδομικό της ιστό από την εποχή των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων, τα σπίτια των οπλαρχηγών, και τα δεκάδες νεοκλασικά της, κληρονομιά της περιόδου της μεγάλης οικονομικής της ακμής. Η πόλις των θρύλων και των παραδόσεων, του "Στοιχειού της Χάρμαινας", των βυζαντινών ναών, των μοναδικών αγιογραφιών του Σπύρου Παπαλουκά στη Μητρόπολή της, με το μοναδικό Ρουμελιώτικο Πάσχα της, με τα φημισμένα της βουνά, την Γκιόνα και τον Παρνασσό, σας περιμένει να σας υποδεχτεί και να την ανακαλύψετε.

Νίκος Φουσέκης / Δήμαρχος Αμφίσσας

Έχοντας πληροφορηθεί από κάποιους φίλους για την ύπαρξη μιας πολύ ιδιαίτερης ταβέρνας, στη μοναδικότητα της οποίας συμβάλλουν θυμητάρια του παρελθόντος και γεύσεις του παρόντος, ήταν επόμενο να την αναζητήσω, όταν κάποιο βραδάκι, στην Άμφισσα, μετά από μια κουραστική ημέρα περιδιάβαμης στο παρελθόν και στο παρόν της πόλης, ένιωσα το στομάχι μου να διαμαρτύρεται έντονα.

Γωνία Ανδρούτσου και Παπαχρήστου, κοντά στην πλατεία Κεχαγιά, βρήκα τη θρυλική ταβέρνα. Την **Ταβέρνα του Φαρόπουλου**. Πάτησα το μάνταλο της τζαμένιας πόρτας, αλλά αυτή φάνηκε απρόθυμη να πράξει το αυτονότο, να ανοίξει δηλαδή. Ετοιμαζόμουν για την επόμενη κίνηση. Τότε ήταν που πρόσεξα το χαρτόνι πάνω στο οποίο ήταν γραμμένο: "Μη χλωτυάτε χαμηλά". Το μήνυμα αυτομάτως μεταδόθηκε στο πόδι μου που ξαναγύρισε στη θέση του. Πίεσα για άλλη μια φορά το μάνταλο, αλλά με δύναμη και η πόρτα άνοιξε.

Αν δεν ξεχύνονταν αβίαστα οι μυρωδιές από τα κεφτεδάκια και τον πατσά, ο ανυποψύωτος πελάτης θα προβληματίζοταν. Μουσείο; Θα μπορούσες να το πεις κι έτσι. Γκαλερί; Γιατί όχι; Μήπως κατάστημα με αντίκες; Η ταβέρνα του

Φαρόπουλου είναι όλα αυτά μαζί. Μια παραδοσιακή ταβέρνα που έχει συγκεντρωμένη στους τοίχους, στην οροφή και στις

γωνιές της όλη την ιστορία της Άμφισσας. Χωρίς υπερβολή θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί το "σαλόνι των Σαλώνων". Για τα αμέτοχα παραδοσιακά εργαλεία, τις πρώτες διαφημιστικές αφίσες, τις γκραβούρες, τα συλλεκτικά μπουκάλια μπύρας που μηνιονεύουν στιγμές ξεχωριστές και ορισμένα μοναδικές όχι μόνο της Άμφισσας, αλλά και της Ρούμελης, ακόμα και της Ελλάδας, υπεύθυνος είναι ο κ. **Γιάννης Φαρδόπουλος**, ο ένας εκ των τριών αδελφών που είναι οι ιδιοκτήτες της ταβέρνας - οι άλλοι δύο είναι ο **Γιώργος** και ο **Στέφανος**. Για την ταβέρνα όμως, που αναμφίβολα αποτελεί μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς της Άμφισσας, υπεύθυνος είναι ο παππούς, **Γιώργος Φαρδόπουλος**.

"Ο παππούς άνοιξε την ταβέρνα στις 16 Φεβρουαρίου 1925, όχι όμως εδώ που είμαστε τώρα, αλλά εκεί ακριβώς όπου είναι σήμερα το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας" άρχισε να ξετυλίγει το νήμα της ιστορίας ο Γιάννης Φαρδόπουλος, ο εκτελών και χρέη υπευθύνου δημιούρων σχέσεων της ταβέρνας. Λαλώντας και αεικίνητος, παίρνει παραγγελίες, ετοιμάζει τα πιάτα με τα πεντανόστιμα εδένσματα που μαγειρεύει η μάνα, η **κυρά-Τούλα**, βάζει κρασί, κουβεντιάζει με τους θαμώνες τα νέα της ημέρας και ξαναπιάνει το νήμα από εκεί που το άφησε, όταν φτάνει στο τραπέζι μου. "Ο παππούς είχε πολλά αμπέλια, όπως και πολλοί άλλοι στην Άμφισσα. Η πόλη φημιζόταν για τις βρώσιμες ελιές της, αλλά και για τα αμπέλια της που κάλυπταν την κοιλάδα των ποταμού **Πλειστού**, μεταξύ **Παρνασσού** και **Κίρφης**, αλλά και πάνω από την Άμφισσα,

προς τα δυτικά. Είκοσι επτά τόνους κρασί έβαζε ο παππούς στα τεράστια βαρέλια που ήταν τοποθετημένα κάτω από την ταβέρνα και το ξόδενε όλο μέσα σε μια χρονιά. Το μαγαζί είχε άδεια οινοπωλείου. Όσοι περνούσαν, για να αγοράσουν κρασί, κάθονταν για να πιουν κιόλας. Το κρασί το συνόδευαν συνήθως με καρύδια. Ένα μισόκιλο κρασί πήγαινε με μισό κιλό καρύδια. Βλέπεις τις καρέκλες" μου λέει, και μου δείχνει μερικές καρέκλες γερασιμένες, "είναι όλες σημαδεμένες από τα καρύδια που οι πελάτες έσπαζαν πάνω τους. Εκτός από τα καρύδια, το μαγαζί πρόσφερε επίσης τυρί, σαρδέλες και κουκιά ξερά. Αυτά τα κρατήσαμε κι εμείς και προσθέσαμε μπακαλιάρο σκορδαλιά, ζεβύθια, βολβούς, κεφτεδάκια, πατσά και μαριδάκι. Όλα αυτά τα ετοιμάζει σήμερα η κυρά-Τούλα, η μάνα μας, στο σπίτι κι εμείς τα φέρνουμε στο μαγαζί". Η κυρά-Τούλα δε σερβίρει. Επιβλέπει τις κινήσεις των γιων της και απολαμβάνει από τη θέση της, στο κουζινάκι, την ευαρέσκεια των πελατών που επανούν τη μαγειρική της δεινότητα. Το κρασί ρέει άφθονο, όπως παλιά, τότε που, όπως μας λέει ο συγγραφέας του ποιητικού έργου **"Τα Σάλωνα"**, Ευθύμιος Δρόλαπας, "ανάμεσα στα κεράσματα, στις ευχές, τα χωρατά και τα πειράγματα, ακούγονταν συχνά και τα τραγούδια της παρέας που σταματούσαν πότε-πότε, για να ευχηθούν και να κατεβάσουν ένα ποτήρι κρασί. "Το κρασί την καρδούλα μου τη σει" συνήθιζαν να λένε, για να δικαιολογήσουν αυτή τους την ... αδυναμία οι Σαλωνίτες". Φαίνεται πως δεν ήταν και λίγοι, αυτοί που

**"Μεσάνυχτα. Είναι δυόμιση. Τρεκλίζει ο μεθυσμένος στο καλτερόιμι βγαίνοντας, έξω απ' το καπτηλειό.
Τους φίλους βλέπει να κερνούν. Ο νους του προδομένος.
Παραπατά, κι όλοι απορούν, πώς τον θωρούν ορθό.
Κόκκινο κέρνα κάπελα, σώσμα και γιοματάρι.
Απ' της Δεσφίνας το ροζέ. Λευκό της Αηθυμιάς.
Το μπρούσκο σεγδιτσιώτικο που το χονν για καμάρι.
Του νου τρελό ανάδεμα. Σκίρτημα της καρδιάς".**

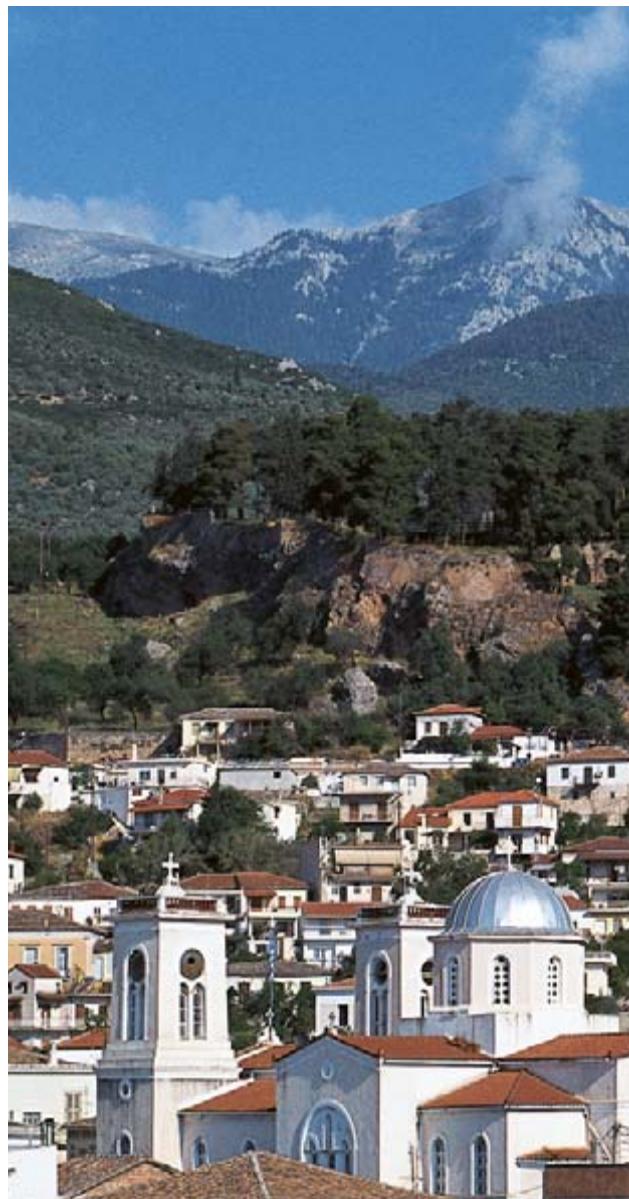
Ευθ. Δρόλαπα "Ο Μεθύστακας των Σαλώνων".

“Άμφισσα”. Το όνομά της η πόλη φαίνεται να το χρωστά στη μυθική Άμφισσα, την κόρη του Μάκαρος, αν και κατ’ άλλους προέρχεται από την πρόθεση "αμφί", επειδή βρίσκεται μεταξύ Γκιώνας και Παρνασσού.

ενέκυπταν στην ηδονή του θεϊκού δώρου που τους οδηγούσε συχνά σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις και απώλεια της λογικής και των αισθήσεων, γι’ αυτό και έγινε εθιμοτυπική συνήθεια στην Άμφισσα να μην θεωρούνται έγκυρα τα συμβόλαια που υπογράφονταν μετά τη δύση του ήλιου, τότε δηλαδή που κατά τεκμήριο είχαν ανοίξει οι ταβέρνες κι είχε αρχίσει να ζει ο άφθονος ο “οίνος ο αγαπητός”, μας ενημερώνει ο Ευθ. Δρόλαπας.

Το 1984 η ταβέρνα του Φαρόπουλου μεταφέρθηκε στο χώρο όπου βρίσκεται σήμερα και καθώς είναι η μοναδική εναπομείνασα παραδοσιακή ταβέρνα (υπάρχουν πολλές αξιόλογες ταβέρνες στην Άμφισσα με εξαιρετικό φαγητό και κρασί, αλλά δεν έχουν την αιμόσφαιρα της παλιάς ταβέρνας, του καπηλειού δηλαδή) αποτελεί το στέκι των Σαλωνιτών που ξέρουν να εκτιμούν την ποιότητα και την αγάπη στην παράδοση. Έρχονται εδώ, γιατί είναι ένας χώρος που διαθέτει τεκμήρια της αιγαλίς που έζησε η Άμφισσα προεπαναστατικά και μέχρι τη δεκαετία του ’70.

Η Άμφισσα (το όνομά της η πόλη φαίνεται να το χρωστά στη μυθική Άμφισσα, την κόρη του Μάκαρος, αν και κατ’ άλλους προέρχεται από την πρόθεση "αμφί", επειδή βρίσκεται μεταξύ Γκιώνας και Παρνασσού) ή τα **Σάλωνα** (παραφθορά της λέξης Θεσσαλονίκη ή Σαλονίκη, όνομα που δόθηκε στην πόλη από τον Φράγκο βασιλιά Βονιφάτιο Μομφερατικό, κατ’ άλλους η ονομασία "Σάλωνα" προήλθε από τη λέξη "σάλος", και δόθηκε στην πόλη εξ αιτίας των πολλών σεισμών που συγκλόνισαν στο παρελθόν την περιοχή) υπήρξε κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τα πρώτα χρόνια της ελεύθερης Ελλάδας, δηλαδή μέχρι το 1860, πρωτεύουσα της Ρούμελης. Για τον πλούτο της την περίοδο της Τουρκοκρατίας

μιλούν με αφάνταστη γλαφυρότητα οι ξένοι περιηγητές που πέρασαν από εδώ καθ' οδόν προς τον πανίερο τόπο του Απόλλωνα. Ο κ. Δρόσος Κραβαρτόγιαννος, φαρμακοποιός, συλλέκτης, συγγραφέας, ερευνητής (είναι μερικές μόνο από τις ιδιότητες του εκλεκτού Σαλωνίτη με το ασύγαστο πάθος για την ιστορία της πόλης του) έχει συγκεντρώσει και συνοδεύσει με αξιοσήμιαντες σημειώσεις τα κείμενα των ευρωπαίων gentleman στον δεύτερο τόμο του μνημειώδους έργου με τον τίτλο "Ιστορία της πόλεως Αμφίσσης" (συγγραφέας του πρώτου τόμου είναι ο Πέτρος Καλονάρος) που εξέδωσε ο Σύλλογος Απανταχού Αμφισσέων "Τα Σάλωνα". Ενδεικτικά σταχυολογούμε κάποιες μαρτυρίες για την οικονομία της πόλης.

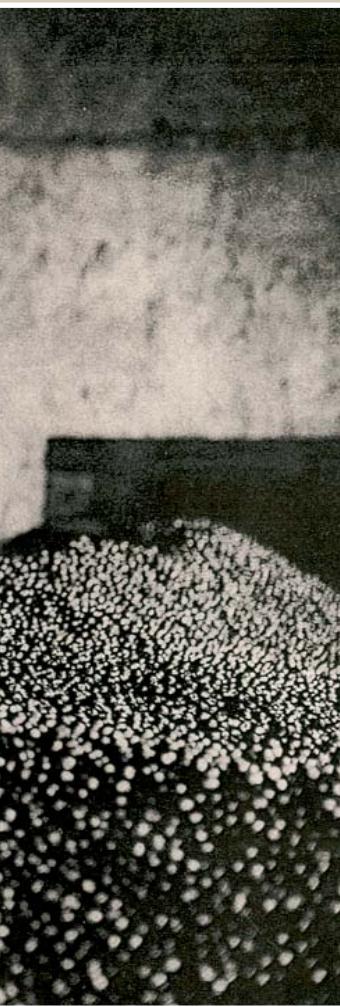
"Ο Σάλωνας κατοικείται από 300 τουρκικές και 400 ή 500 ελληνικές οικογένειες. Σύμφωνα με έναν υπολογισμό του Κοτσάμπαση

υπάρχουν 100.000 ριζες ελαιοδένδρων, δηλαδή κάθε ελαιόδενδρο παράγει 5 λίτρα των χιλιών δραχμών κατά μέσον όρο, που δίνει για την σύλη παραγωγή μισό εκατομμύριο λίτρα. Θεωρείται έτοι μια καλή χρονιά, όταν εξάγουν τρία πλοία φορτωμένα. Το λάδι είναι εξαιρετικό. Καπνός καλλιεργείται στη γη της Τοπόλιας και των Καλοβατών, χωριά που ανήκουν στην περιοχή του Σάλωνα, στο παρακείμενο τμήμα του Παρνασσού" (William Martin Leake, Αγγλος λοχαγός. Ήρθε στην Ελλάδα το 1804 και την περιηγήθηκε για λογαριασμό της βρετανικής κυβέρνησης, με μυστική στρατιωτική και διπλωματική απο-

στολή. Η περιήγησή του ξράτησε επτά ολόκληρα χρόνια. Στο 21ο κεφ. του έργου "Travels in Northern Greece", London 1853, ο Leake περιγράφει τη Φωκίδα που την επισκέφθηκε το Φεβρουάριο του 1806). "Ο κύριος πόρος για τα Σάλωνα είναι το λάδι. Τα δάση (απ' τα ελαιόδενδρα) βρίσκονται στην πεδιάδα και δεν έχω δει σ' άλλο μέρος της Ελλάδος δένδρο ή φρούτο τόσο μεγάλου μεγέθους. Η συγκομιδή γίνεται μια φορά το χρόνο. Ο Σάλωνας, όπως και η Αθήνα, παράγουν τις "κολυμβάδες" (κολυμπάτες ελιές) που στέλνονται στην Κωνσταντινούπολη και τρώγονται στο σεράγι. Το βαμβάκι

“...Ο Σάλωνας κατοικείται από 300 τουρκικές και 400 ή 500 ελληνικές οικογένειες. Σύμφωνα με έναν υπολογισμό του Κοτσάμπαση υπάρχουν 100.000 φίζες ελαιοδένδρων, δηλαδή κάθε ελαιόδενδρο παράγει 5 λίτρα των χιλίων δραχμών κατά μέσον δρο, που δίνει για την όλη παραγωγή μισό εκατομμύριο λίτρα. Θεωρείται έτσι μια καλή χρονιά, όταν εξάγουν τρία πλοία φορτωμένα...”

1927. Διαλογή του εκλεκτού ελαιοκάρπου από γυναίκες του κάμπου.
Μια από τις γραφικότητες της πόλης ήταν και οι καμήλες της.
Άμφισσα 1925.(κάτω)

του Σάλωνα είναι θαυμάσιο. Εδώ παράγονται επίσης νίτρο και πυρίτις αλλά κακής ποιότητας. Το κίτρινο δέρμα (τομάρι) του Σάλωνα εκτιμάται πολύ και στέλνεται σ' όλη την Ελλάδα. Η επεξεργασία γίνεται σε μια πηγή που λέγεται Χάρμιανα και βρίσκεται κάτω από έναν μεγάλο πλάτανο. Το νερό αυτής της πηγής υποτίθεται πως υπερέχει ποιοτικά, ώστε να δίνει την κίτρινη χροιά στο δέρμα. 'Όμως τα κόκκινα και μαύρα δέρματα του Σάλωνα δεν είναι καλά" (Edward Dodwell, Αγγλος ευγενής που επισκέφθηκε την Ελλάδα μια το 1801 και μια άλλη το 1804-1806. Το έργο του είναι τοπογραφικό και αρχαιολογικό).

Μεγάλη ακμή γνώρισε η πόλη και μετά την απέλευθερωση της Ελλάδας από τους Τούρκους, κυρίως όμως την περίοδο των μεσοπολέμου, οπότε οι βιοτεχνίες άνθισαν. "Η βιομηχανική συλλογή, επεξεργασία και συσκευασία της ελιάς, τα κουδουνάδικα, τα ταμπάκια, τα στραγαλάδικα και τα σχοινάδικα που απαπτύχθηκαν εδώ πρόσφεραν μια ιδιότυπη ακμή στην πόλη κι αυτό φαίνεται σε κάποια παλιά αρχοντικά που έχουν απομείνει από την εποχή αυτή στο βόρειο τμήμα της Άμφισσας" θα μου πει ο Δήμαρχος, κ. **Νίκος Φουσέκης**. Θυμήθηκα τα ωραιότατα κτήρια που είχα θαυμάσει στον περίπατό μου, την οικία των αδελφών

Η Άμφισσα στις αρχές του 20ου αιώνα

Άποψη 1915

Δικαστικά Μέγαρα 1910

Νιχογιαννόπουλου, ένα εξαιρετικό κτήριο από πλευράς αρχιτεκτονικής με γύψινες διακοσμήσεις και σχέδια στην οροφή των δωματίων και θαυμάσιες τοιχογραφίες του ζωγράφου Ανδρέα Στεφόπουλου, επίσης την οικία του Θεόδωρου Γάτου με τις υπέροχες γύψινες διακοσμήσεις, την οικία του Παναγή Παπαστάθη, μεγαλοκτηματία ελαιών, και άλλες πολλές. "Οι βιοτεχνίες αυτές" συνέχισε ο Δήμαρχος "για διάφορους λόγους, χυρώς όμως εξ αιτίας της αστικοποίησης, έσβησαν σιγά-σιγά. Ο τελευταίος σχοινάς πέθανε πριν από τρία χρόνια. Έτσι έπαψε να ασκείται το επάγγελμα. Υπάρχει μόνο ένας κουδουνάς, πιτσιρικάς, ο **Χρόστος Παπαδήμας**, που έχει εκπαιδεύει κοντά στους παλιούς και υπάρχουν και τέσσερις-πέντε ταμπάκηδες. Στραγαλάδες δεν υπάρχουν πια και τα συσκευαστήρια των ελαιών που βλέπει κανείς στον ελαιώνα δεν λειτουργούν. Βλέπεις, η πόλη πέρασε δύσκολα χρόνια τη δεκαετία του '80 και του '90, λόγω της πτώσης της τιμής της ελιάς, αλλά και του βοξετή, του κύρου μεταλλεύματος για την παραγωγή αλουμινίου που αφθονεί στην περιοχή της Φωκίδας, στην εξαγωγή του οποίου δουλευναν και δουλεύουν πολλοί Αμφισσείς".

Μπορεί η συντεχνία των κουδουνάδων να μην υπάρχει πια, τα έργα της τέχνης τους όμως στολίζουν διάφορες γωνιές στην ταβέρνα του Φαρόπουλου. Μια σειρά από αυτά τα εκπληκτικά τέχνεργα που έκαναν ξακουστή την Αμφισσα σε όλη την Ελλάδα κρέμονται από ένα σχοινί. Κάθε τόσο ο Γιάννης Φαρόπουλος τραβά το σχοινί και ο μεταλλικός ήχος ξυπνά τις αισθήσεις από την χαύνωση που δημιουργούν οι πλούσιες μερίδες φαγητού και ο κόκκινος οίνος που δέει άφθονος. "Ητανε το 1965 ή το 66" θα μου πει σε ένα από τα πολλά περάσματά του από το τραπέζι μου ο Γιάννης Φαρόπουλος "που ήρθανε κάποιοι

**Η κωδωνοποιία ακουμπά τώρα το μέλλον
της στα άξια χέρια του νεαρού Χρ.
Παπαδήμα.**

ξένοι εδώ στην Αμφισσα - αργότερα μάθαμε πως ήταν άνθρωποι της τηλεόρασης. Πήρανε κάμποσα παιδιά, ανάμεσά τους και μένα, μας δώσανε από ένα δίφραγκο - πολλά λεφτά για την εποχή - και ένα κουδούνι. Μαζευτήκαμε όλα τα παιδιά σε μια αποθήκη και μας βάλλανε να κουνάμε ρυθμικά τα κουδούνια. **"Έτσι δημιουργήθηκε το σήμα της Ε.Ι.Ρ.Τ."**

" ... Από τον χτύπο των κουδουνιών καταλαβαίνουν πώς περπατούν τα πρόβατα, πώς τινάζουν το κεφάλι, για να κόψουν το χορταράκι, πώς πάνε λίγα βήματα και στέκουν, πώς βρύσκουν.

Τραγουδώνταν τα βαθιά κουδούνια, τραγουδώνταν και τα ψηλά, δύπως τους είχε πει ο κουδουνάς. Κι άκοναν τα βουνά ...

Έτσι τα έφτιασε τα κουδούνια ο Μαστρόθυμος. Κάθε ένα με τη φωνή του"

Ζαχαρίας Παπαντωνίου
"Ο Θύμιος ο κουδουνάς από τα Σάλωνα".

Τα κουδουνάδικα είναι ταυτισμένα με την Αμφισσα, δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία γι' αυτό. "Οι κουδουνάδες των Σαλώνων θα λεγε κανείς πως είχαν βαλθεί με κουδουνοκρουσίες να διαφεντεύουν την Αμφισσα στα πέρατα της Οικουμένης" θα γράψει ο βαθύτατα Σαλωνίτης πατριώτης, **Ευθύμιος Δρόλαπας**, στην ποιητική συλλογή "Τα Σάλωνα", για να συμπληρώσει αμέσως μετά "πράγματι, τα Σαλωνί-

**"Ένα προς ένα ο τσέλιγκας τα ακούσματα προβάρει,
τον κοπαδιού γλυκόφωνη να βγει αρματωσιά.
Της Άγιας Νύχτας κλέβοντας τη μουσική να πάρει
τη μαστοριά φιλεύοντας του γεροκουδουνά"**

Ευθ. Δρόλαπα "Κουδούνια Σαλωνίτικα"

*"Νυχτοήμερα στο σχοιναριό, υφαίνοντας τραγούδια
Μαντζόρε που τα γύριζε μινόρε ο καημός.
Στα παραθύρια η πεθυμιά αρμάθιαξε λουλούδια
που αγνάντευε, θηρεύοντας, μορφές, ο λογισμός"*

Ευθ. Δρόλαπα "Στο Σχοιναριό".

τικα κουδούνια, δουλεμένα με τέχνη και μεράκι από έμπειρους και τίμους τεχνίτες, δεν ήταν απλά μοναδικά στο είδος τους, σε ποιότητα και ήχο, έτσι που να αντιπροσωπεύονταν τους κατοίκους της Άμφισσας, αλλά και περιξήτητα σε όλη την Ελλάδα (*Ηπειρος, Μοριάς*) και σε πολλές χώρες του εξωτερικού (*Σερβία, Βουλγαρία, Τουρκία*)".

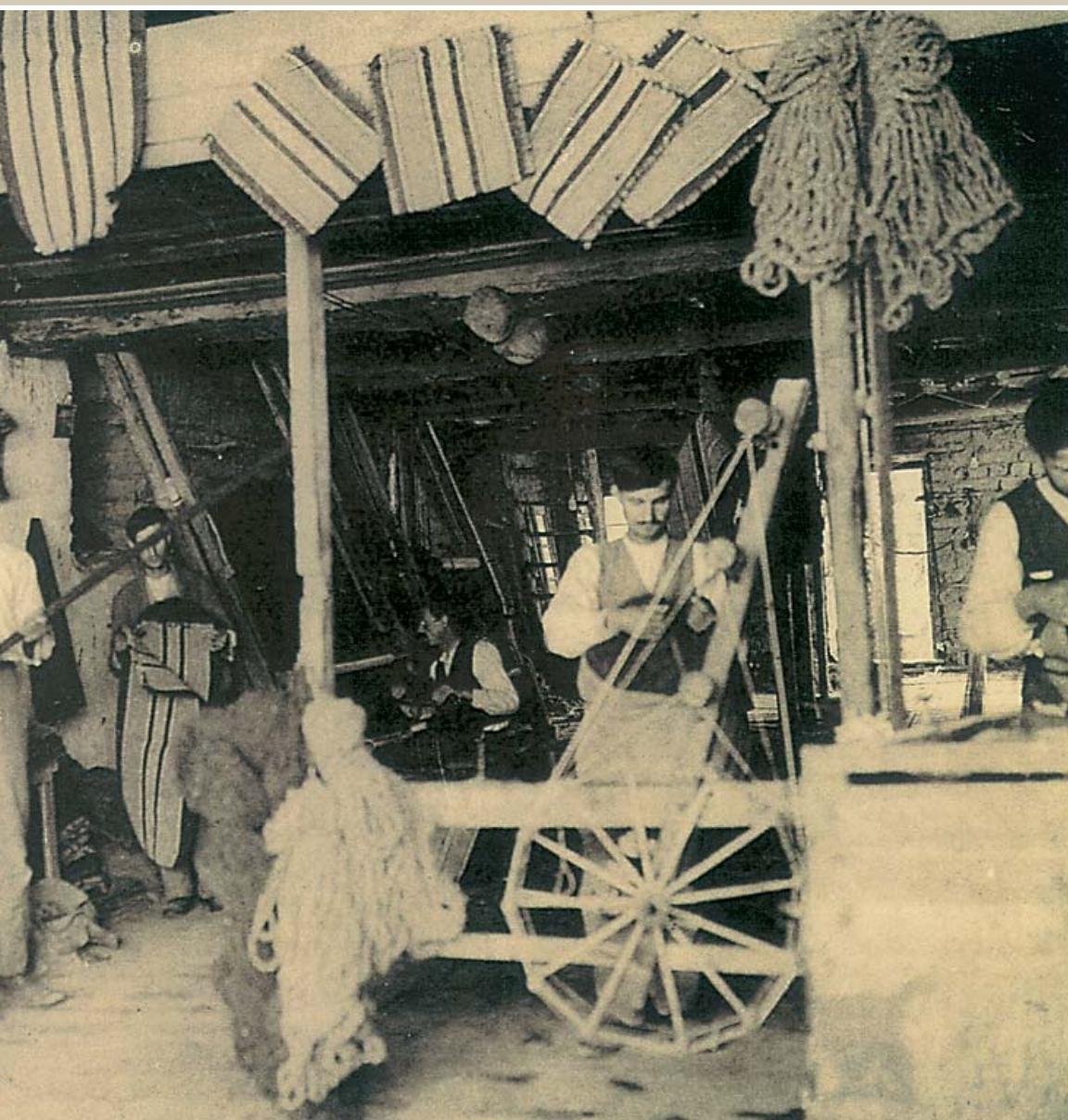
Οι Σαλωνίτες κουδουνάδες μπορεί να ήταν εξαιρετικοί τεχνίτες, είχαν όμως μια ιδιοτροπία. Δεν μετέδιδαν την τέχνη τους σε άλλους, ει μη μόνον στα παιδιά τους. Επόμενο ήταν η τέχνη αυτή να κινδυνεύει να χαθεί, όπως χάθηκαν η σχοινοποιία και η στραγαλοποιία. Ευτυχώς για την παράδοση, ένας νεαρός, ο Χρ. Παπαδήμας, σε πείσμα αυτών που την απέρριψαν και στράφηκαν σε άλλες εναυγχολήσεις, ζήτησε από κάποιον παλιό να του διδάξει την τέχνη και συνεχίζει έτσι να παράγει τα γλυκόλαλα προϊόντα που κάνουν ένα κοπάδι ξεχωριστό. Δεν είναι λόγοι οι μερακλήδες τωελιγκάδες που κατεβαίνουν από τα βουνά και διαλέγουν ένα -ένα τα κουδούνια που θα συνθέσουν το μελωδικό μουσικό κομμάτι-ταυτότητα του κοπαδιού τους.

Αυτή τη φορά ο Γ. Φαρόπουλος ήρθε στο τραπέζι μου κρατώντας παλές φωτογραφίες. Ξεχώριμα μία από αυτές. Ήταν ξεθωριασμένη και παρουσίαζε μαγαζιά με προϊόντα μιας τέχνης που ξεθώριασε κι αυτή με τον καιρό. Ο πάντα πρόθυμος ξεναγός μου στο παρελθόν, αλλά και στο παρόν της Άμφισσας, μου μίλησε για τα σχοινάδικα και τη σχοινοποιία, μια ιδιότυπη οικιακή βιοτεχνία που σηματοδοτεί, μαζί με την κουδουνοποιία και τη βυρσοδεψία, την εποχή ακμής της πόλης. Η σχοινοποιία βασιζόταν στην κατεργασία και μεταποίηση του γίδινου μαλλιού. Ο σχοινοποιός έπαιρνε την πρώτη ύλη από τα ταμπάκια (τα μαγαζιά κατεργασίας του δέρματος) ή πολλές φορές από τους ίδιους τους γιδοτρόφους, όταν

κούρευαν τα ξωντανά τους την Άνοιξη και αναλαμβανε την επεξεργασία και τη μεταποίησή του στο δικό του χώρο, το σχοιναριό. Το μαλλί καθαριζόταν κι ετοποθετείτο πάνω στη “στοιβαχτήρα”, μια επίπεδη επιφάνεια, συνήθως τοιμεντοστρωμένη. Με τέσσερα σχοινιά, η μια άκρη των οποίων ήταν προσδεδεμένη στη γη ενώ την άλλη την κρατούσε

σφιχτά στο χέρι ο σχοινοποιός, χτυπούσε το μαλλί, για να του αφαιρέσει τα ξένα σώματα και να το λαναρώσει (ξάσει), ώστε να αφρατεψει κι εύκολα να το μετατρέψει σε τολύπες (τουύφες), έτοιμες για γνέσιμο. Στη συνέχεια, τοποθετούσε την τολύπη στο στήθος του, έντοιβε το μαλλί και με τη βοήθεια της ανέμης έγνεθε το μαλλί της τολύπης και το μετέτρεπε

Σχοινοποιία 1927

σε σχοινί, το ονομαστό "καζίλι". Χρησιμοποιώντας το καζίλι ως υφάδι, αλλά και ως στημόνι, ο ίδιος ή άλλοι τεχνίτες ύφαιναν στον αργαλειό χονδροειδή υφάσματα, στρωσίδια, ντορβάδες, σακιά, κάπες ζευτές για τους τυπανήδες, βελέντζες ως κλινοσκεπάσματα, κυρίως όμως έφτιαχναν υφυγίδες για τα πιεστήρια των ελαιοτρύβείων. Το πλεονέκτημα αυτών των προϊόντων ήταν ότι ήταν γερά και αδιάβροχα.

Ονομαστό και με μεγάλη κατανάλωση ήταν το "ψαροκάζιλ", το σχοινί δηλαδή που χρησιμοποιούσαν οι ψαράδες στις τράτες. Οι Σαλωνίτες σχοινοποιοί, αποτελούσαν μια ξεχωριστή μερίδα βιοτεχνών που, λόγω της φύσης της εργασίας τους, τους διέκρινε η υπομονή, η επιμονή, η εργατικότητα και η τιμιότητα. Σήμερα η τέχνη δεν υφίσταται. Ο τελευταίος σχοινοποιός, ο μπαρόμπα Νίκος Ξηρός, πέθανε πριν από τρία χρόνια. Κι έμεινε η τέχνη αυτή στις καρδιές και στη μνήμη των παλαιότερων. Για τους νεώτερους υπάρχουν οι κιτρινισμένες φωτογραφίες ή τα ημερολόγια σαν κι αυτό το καλάιμθητο που τύπωσε ο Δήμος Αμφίσης με εξαιρετική ευαισθησία και σεβασμό απέναντι στο ένδοξο παρελθόν της πόλης "για να θυμούνται οι παλαιοί και να μαθαίνουν οι νεότεροι", όπως συνηθίζουμε να λέμε. Τελειωμένη υπόθεση αποτελεί και μια άλλη ιδιαίτερη βιοτεχνία που άνθισε σ' αυτή την πόλη. Η στραγαλοποιΐα. Ήτοι, η παραδοσιακή μεταποίηση του ζεβιθιού σε νοστιμότατο στραγάλι. Οι παλαιοί Αμφισιώτες δεν ξεχνούν το στενό καντούνι που άρχιζε από τη ΝΔ. γωνία της πλατείας Κεχαγιά. Ξεχνέται το άρωμα; Λέγεται, και μάλλον κανείς δεν αμφιβάλλει γι' αυτό, πως η πιο δυνατή αίσθηση είναι η όσφρηση. Προσπαθώ να φαντασθώ πόσο έντονο θα πρέπει να ήταν το άρωμα του ψημένου στραγαλιού με τις διάφορες ποικιλίες του, αλμυρό, κανέλλατο, ζαχαροτράγαλο, για να μπορεί να το περιγράψει κάποιος με ενάργεια, όπως έκανε ο κ. Φαρόπουλος. Με οδηγό το αξέχαστο άρωμα θυμήθηκε χρόνια παιδικά και χρόνια εφηβικά, τότε που ένα χάρτινο χωνάκι ξέχειλο από ζευτά στραγάλια έφτανε για να χαρίσει στιγμές απόλυτης ευτυχίας.

Με ενδιαφέρον ξαναμιένο από τη συζήτηση που άνοιγε εμπρός μου το εντυπωσιακό παρελθόν της πόλης, ξαναγύρισα στις

Ένα μικρό τμήμα από τον τεράστιο συμπαγή ελαιώνα της Άμφισσας, που φιλοξενεί στο έδαφός του πάνω από ένα εκατομμύριο ελαιόδεντρα.

φωτογραφίες. Στις πιο πολλές φιγουρούριζε το προϊόν που ήταν, είναι, άγνωστο όμως αν θα είναι και στο μέλλον, ταυτισμένο με την Αμφισσα: **η ευλογημένη ελιά**. Κράτησα τις πιο χαρακτηριστικές, για να ωρτήσω τον κ. Φαρόπουλο, που σημειωτέον κατάγεται από τον **Ελαιώνα**. Στο μιαλό μου για άλλη μια φορά ήρθε εκείνη η μαγική εικόνα που αντίκρισα ένα πρωινό από κάποιο διάσελο των Δελφών. Η λιοθάλασσα της Κοίμσας!

Τυλιγμένος στην αχλύ του πρωινού ο απέραντος ελαιώνας δεν ξεχώριζε από τον κοντινό Κριμσαίο ακόπο. Έπειτα ήρθε στη θύμηση εκείνη η αίσθηση της γαλήνης, αλλά και του θαυμασμού, όταν κάποια μέρα χάθηκα ανάμεσα στα λιόδενδρα του σαλωνίτικου κάμπου. Μεγάλα δένδρα, φορτωμένα βαρύ καιρό. Ένα καρπό χρυσοκόκκινο που άστραφε τε όταν οι αχτίδες του ήλιου κατόρθωναν να τρυπώσουν ανάμεσα στις ασημένιες φυλλωσιές. "Στην κοιλάδα της Άμφισσας καλλιεργούνται πάνω από 800.000 ελαιόδενδρα με μέση ετήσια παραγωγή 10 - 12.000 τόνους περίπου εκλεκτού ελαιοκάρπου. Από τους 12.000 τόνους οι μισές είναι εμπορεύσιμες κι απ' αυτές το 80% εξάγεται σε διάφορες χώρες", θα μου πει ο κ. **Γ. Κουτσοκλέντης**, ελαιοπαραγωγός και Πρόεδρος της Εταιρείας Φωκικών Μελετών. Κυριαρχεί η "Πατρινάκη" ή "Σαλωνίτικη" κονυρβοειδιά που είναι μεγάλη σε μέγεθος, πολύ πλούσια σε λιπαρά, βιταμίνες και οξέα. Καλλιεργούνται όμως, σε μικρό ποσοστό βέβαια, κι άλλες ποικιλίες, η "Στραβούματα", η "Κοθρέικη" και η "Καλαματιανή".

Η καλλιέργεια της ελιάς στην Άμφισσα γίνεται αποκλειστικά για να παραχθεί βρώσιμη ελιά. Για την ελαιοποίηση πάγκαιναν μόνο οι ακατάλληλες για φαγητό πουσότητες, δηλαδή οι πολύ-πολύ μικρές, οι μαλακές, οι "χαμάδες" (αυτές δηλαδή που έπεφταν νωρίς πάνω στη γη) και οι πληγείσες από πάγο ή δάκο. Καμιά φορά αυτή η κατηγορία έφθανε το 30% της ετήσιας παραγωγής. Για χρόνια πολλά ολόκληρος ο νομός Φωκίδας ζόύσε από την καλλιέργεια των 1.250.000 ελαιοδέν-

δρων. Ήταν δηλαδή η ελιά η μοναδική πηγή εισοδήματος, καθώς αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί μονοκαλλιέργεια. Και βέβαια, εκτός από τους ελαιοκτηματίες, "βολεύονταν" εργασιακά, ζευγολάτες, κλαδευτές, μεταφορείς, τιναχτές, λιομαζώχτρες και πολλοί άλλοι, συνολικά 3.000 νοικοκυριά (απ' αυτά 2.000 στον ελαιώνα της Άμφισσας). Σήμερα, η ελαιοκαλλιέργεια περνά κρίση. "Παραγόντων ελιές ακόμα και οι χώρες που δεν ήξεραν τι θα πει ελιά, όπως για παράδειγμα η Αργεντινή, κι έτσι οι μεγάλες αγορές έκλεισαν για μας" θα μου πει με πίκρα ο κ. Κουτσοκλένης. "Με την είσοδο μας στην Ε.Ο.Κ. η ελιά και το λάδι αντιμετωπίσθηκαν εντελώς διαφορετικά απ' ό,τι έπρεπε. Οι τιμές έπεσαν πολύ με αποτέλεσμα οι ελαιοκαλλιέργητές να πάφουν να ασχολούνται".

Η ελιά, ωστόσο, εξακολουθεί να αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα της οικονομίας της περιοχής - ο ελαιώνας είναι προστατευόμενος θα μου πει ο Δήμαρχος, κ. Φουσέκης - αλλά και της ταυτότητας της πόλης, καθώς υποδέχεται μεγαλοπρεπώς αυτόν που μπαίνει κι αποχαιρετά αρχοντικά αυτόν που βγαίνει.

Είναι το σήμα κατατεθέν της πόλης, γι' αυτό, όπως είναι αναμενόμενο, ένα κλαδί ελιάς αποτελεί, μαζί με την κεφαλή της μυθικής κόρης του Μάκαρος, Αμφίσσης, το έμβλημα της πόλης.

Απ' όλα τα επαγγέλματα που αναπτύχθηκαν στην Αμφισσα εκείνο που με εντυπωσίασε περιουσότερο και το οποίο υχετίζεται άμεσα με τον ελαιώνα ήταν αυτό του "νεροκράτη". Επάγγελμα που αναγκαστικά δημιούργησε η έλλειψη νερού στην περιοχή. Η ελιά χρειάζεται πότισμα τακτικά. Ο ελαιώνας της Αμφισσας δύως ήταν στο μεγαλύτερο μέρος του ξηροίσκος. Το πότισμά του γινόταν με τα δύμρια νερά απ' τα αιλάκια και τους ξηροποτάμους. Όταν λοιπόν ο Γατσοπνήτης (ο Ύλαιθος των αρχαίων), ο Καλοβαγιαννός και η Σκίτσα υπερχειλίζαν απ' τα νερά που τα λιωμένα χιόνια του Παρνασσού και της Γκιώνας κατέβαιναν με θυμό, ιδιαίτερα μετά από ξαφνικές νεροποντές, ο νεροκράτης με την πλατύτοπη τυάπα στα χέρια έμπιανε στο νερό και πάνχιζε να κατευθύνει τη φοίτη του. Παραμέριζε πέτρες μεγάλες, κλαδιά, ακόμα και κορμούς μικρών δένδρων που δεν

Άποψη της Άμφισσας από το Κάστρο.
Ένας απέραντος ελαιώνας την κλείνει εδώ
κι αιώνες στην αγκαλιά του.

μπορούσαν να αντισταθούν στα στοιχειά της φύσης, άνοιγε αυλάκια και οδηγούσε κατά που έπρεπε το θεόσταλτο δώρο. Η μνεία σ' αυτό το επάγγελμα που τώρα δεν υπάρχει πια επιβάλλεται, γιατί οι νεροκράτες υπήρξαν ηρωικές φυσιογνωμίες. Δεν αψηφούσαν μόνο τα βέλη της νεροποντής, αλλά και ορισμένων τυαμπουκάδων ελαιοκτηματιών που ήθελαν τα πρώτα νερά, τα πλούσια σε καλή ύλη, καταδικά τους και δεν δίσταζαν ακόμα και να σκοτώσουν γι' αυτά.

"Της είπες για τη Χάρμαινα;" ρώτησε ένας ντόπιος πελάτης τον Φαρόπουλο που έντευνε να με πληροφορήσει γι' αυτή την πολύ

ματα με ενοίκους αερικά κι αφέντη το θρυλικό "Στοιχεό" που σώπαυε κι αυτό με τα χρόνια και από το 1995 έγινε ένα εντυπωσιακό δρώμενο το τελευταίο Σάββατο της Αποκριάς.

Όλοι οι κάποιοι της Άμφισσας, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, συμμετέχουν σε μια πράξη που φαίνεται πως δεν τους είναι ανοίκεια. Ο θρύλος της σκληρής πάλης των φοβερών στοιχειών, της **Τέχολης**, του **Γκιριζιού** και της **Χάρμαινας** (πρόκειται για συνοικίες της πόλης) και η συγκλονιστική νίκη του τελευταίου, του καλού, όπως πιστεύεται, στοιχειού και προστάτη των ταμπάκηδων είναι τόσο

Το Εικαστικό Εργαστήρι του Δήμου Άμφισσας οργανώνει κάθε χρόνο ένα πολυθέαμα με πολύ μεγάλη επιτυχία. Κάθε χρόνο αναβιώνει ο θρύλος της σκληρής πάλης των φοβερών "Στοιχειών", της Τέχολης, του Γκιριζιού και της Χάρμαινας, όπου η νίκη του τελευταίου - του καλού - είναι πάντα διδαχτική.

ιδιαίτερη συνοικία, χωρίς να γνωρίζει βέβαια πως είχα αφιερώσει όλο μου το πρωινό σεργιανίζοντας, φωτογραφίζοντας, συζητώντας, ανακαλύπτοντας, με δυο λόγια, το πιο ξεχωριστό, κατά τη γνώμη μου, κοιμάτι της πόλης. Εκεί όπου άλλοτε χτυπούσε δυνατά η καρδιά των βυρσοδεψών, σήμερα βιώνει κανείς μ' έναν τρόπο που προκαλεί θλίψη, την εγκατάλειψη, το μαραυμό και την παρασκήνη. Η πάλαι ποτέ ανθηρή συνοικία των ταμπάκηδων, το "Βατικανό", όπως το ονόμαζαν οι Αμφισσείς, καθώς όπου έγερναν οι ψήφοι στα Ταμπάκικα, εβγαίνε και ο Δήμαρχος - ήταν και πολλοί, αλλά επηρέαζαν και πολλούς οι Ταμπάκηδες - σήμερα είναι ένα εντυπωσιακό σκηνικό από εργαστήρια και σπίτια φαντάσ-

έντονα "γραμμένος" και τόσο βαθιά ριζωμένος στις ψυχές των παλαιότερων που δεν χρειάζεται παρά μια σπίθα για να ανάψει και να πυροδοτήσει και τις ψυχές των νεότερων. Τη σπίθα αποτελεί το **Εικαστικό Εργαστήρι του Δήμου Άμφισσας** που οργανώνει κάθε χρόνο με πολύ μεγάλη επιτυχία ένα πολυθέαμα, οπτικό και ακουστικό, προς τέρψιν όχι μόνο των κατοίκων της Άμφισσας και των γύρω περιοχών, αλλά και των επισκεπτών που έχουν την **ευ-τυχία**, δηλαδή την καλή τύχη, να επισκεφτούν την πόλη τη συγκεκριμένη αυτή μέρα.

"Προσπαθούμε να διατηρήσουμε στοιχεία της παράδοσης διανθίζοντάς τα με ανησυχίες πιο σύγχρονες" θα μου πει ο κ. **Γιώργος Σκυλο-**

γιάννης, Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Εικαστικού Εργαστηρίου, την ώρα που επιθεωρούσε τα εντυπωσιακά κυνοτούμα που επιτρέπουν στους Αμφισσείς να υποδυθούν για λίγη ώρα όλες εκείνες τις μορφές, φανταστικές ή και πραγματικές, οι οποίες κατά το μακρινό παρελθόν προκαλούσαν το φόβο στους κατοίκους της πόλης. "Υιοθετήσαμε λοιπόν τον ίχο από το σύρραμπο των αλυσίδων που λέγεται ότι άκονγαν οι ταμπάκηδες στη συνοικία της Χάρμανας και τον συνέδεαν με τα βήματα του "Στοιχειού" που έβγαινε τη νύχτα, αλλά προσθέτησαμε και ίχονς σύγχρονος και οπτικά εφέ που δίνουν στο δρώμενο μια διάσταση υπερφυσική".

Παρακολούθησα λεπτό προς λεπτό το "δράμα", τη "Νύχτα των Στοιχειών" όπως ονομάζεται, και δεν σας κρύβω πως ένιωσα ουκ

ολίγες φορές την καρδιά μου να χτυπά πιο γρήγορα και το πνεύμα μου να αδυνατεί - ευτυχώς ελάχιστες φορές - να συλλάβει αν αυτό που διαδραματίζόταν ήταν αληθινό ή όχι. Η μέθεξη είχε φθάσει στην κορύφωσή της. Η πιο εντυπωσιακή σκηνή είναι αναμφίβολα η κάθοδος του σπουχειού της Χάρμανας από τα σκαλιά του Αη-Νικόλα στην Πλατεία Κεχαγιά, εκεί όπου θα αντιμετωπίσει τους αιώνιους αντιπάλους του, αλλά με την περιγραφή της θα αισχοληθούμε μιαν άλλη φορά. Επιστρέφουμε στα ταμπάκικα, στους ταμπάκηδες και την τέχνη τους, τη βυζαντινή.

Η βυζαντινή συνιτούσε μια από τις πιο σημαντικές βιοτεχνίες - για να μην πούμε την πιο σημαντική - στην Άμφισσα. Δεν θα ήταν μάλιστα υπερβολή, αν λέγαμε, πως μαζί με τον ελαιώνα, η **Χάρμανα**, όπως ονομάζεται η

Η Χάρμανα ορφάνεψε από τους τεχνίτες και τους μαστόρους που της έδιναν ζωή. Η πάλαι ποτέ ανθηρή συνοικία των ταμπάκηδων αποτελεί σήμερα ένα εντυπωσιακό σκηνικό από εργαστήρια και σπίτια - φαντάσματα με ενοίκους αερικά κι αφέντη το θρυλικό "στοιχειό".

Για να πιάσει η κόκκινη βαφή πρέπει το δέρμα να είναι πολύ καθαρό. Τα κόκκινα δέρματα προορίζονται για τη βιβλιοδεσία ενώ τα άλλα για τουριστικά είδη, για σαμάρια και λαιμαριές.

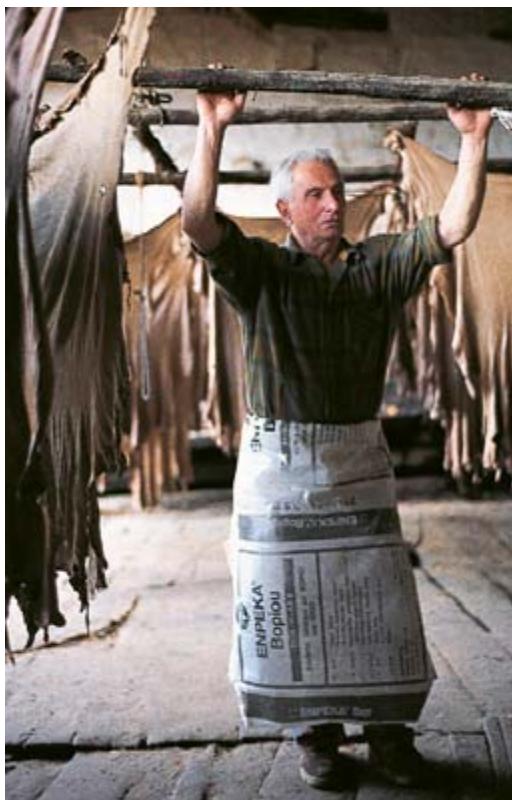
Το επάγγελμα είναι παραδοσιακό. Παραδίδεται από πατέρα σε γιο κι αυτοί που είναι σήμερα θλίβονται, γιατί τι θα παραδώσουν και σε ποιούς; Όχι πως δεν έχουν απογόνους. Και απογόνους έχουν και τη γνώση κατέχουν καλά. Όμως το δέρμα σταμάτησε να πουλάει.

περιοχή όπου αναπτύχθηκαν τα ταμπάκια, αποτελεί την ταυτότητα της πόλης. Ανέκαθεν, ελαιώνας και Χάρμαινα, προκαλούσαν εντύπωση, γι' αυτό και κατεγράφησαν με εμβούθεια στα ημερολόγια των ξένων περιηγητών, δύος προειδαμε. Είναι άγνωστο όμως πότε άρχισε να αναπτύσσεται στη συνοικία Χάρμαινα, που βρίσκεται δυτικά του Κάστρου, η βιοτεχνία της βυρσοδεψίας. Οι πρώτες, μέχρι τώρα, έγγραφες μαρτυρίες είναι αυτές των περιηγητών (17ος αι.). Όπως σημειώνει ο Πέτρος Καλονάρος στην "Ιστορία της πόλεως Αμφίσσης" δημιουργοί της Χάρμαινας θα πρέπει να ήταν κάποιοι βιοτέχνες από την Θεσσαλία και συγκεκριμένα από την πολίχνη Χάρμαινα που βρίσκεται στον Κίσαβο, κοντά στην Αγυιά και το 1277 διατηρούσε Έδρα Επισκοπής. Χωριό Χάρμαινα υπήρχε επίσης και στο Δήμο Ιθώμης, της επαρχίας Καρδίτσης. Η βιοτεχνία γνώριζε μεγάλη ανάπτυξη στη Θεσσαλία των μέσων χρόνων και είναι πολύ πιθανόν οι πρώτοι βυρσοδέψες που εγκαταστάθηκαν στην Αμφίσσα να έδωσαν στη συνοικία τους το όνομα της Μητρόπολης τους, Χάρμαινας. Η άποψη αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι οι κάποιοι της Χάρμαινας ζούσαν κατά κάποιο τρόπο στο περιθώριο, περιφρονημένοι από τους κατοίκους των υπόλοιπων συνοικιών, εξαιτίας όχι μόνο της ταπεινότητας του επαγγέλματός τους, αλλά και λόγω της ξένης προέλευσής τους. Στο τεύχος 13, του Μαΐου 1964, του περιοδικού "Εποχές", ο Σπ. Ασδραχάς περιγράφει με τρόπο αναλυτικό όλη την πολυήμερη και εξαιρετικά κοπιαστική διαδικασία κατεργασίας των δερμάτων, καταλήγοντας: "Με αυτόν τον τρόπον δουλεύουν εις τα Σάλωνα τα κίτρινα τομάρια και είναι δέκα φάμποικες και εβγάνουν τον χρόνον έως 40.000 και περισσούν εις διαφόρους τόπους και του Πουνέντε και του Λεβάντε".

Η ποσότητα ήταν πολύ σημαντική για την εποχή, αν ωκεφτούμε πως τη δεκαετία του '80 παρήγοντο 150.000 δέρματα ετησίως. Σήμερα, έχουν απομείνει τρεις ταμπάκηδες. Κρατούν τη δουλειά περιουσότερο για λόγους τιμής, καθώς τους παραδόθηκε από τους γονιούς τους που το είχαν κληρονομήσει από τους δικούς τους και πάει λέγοντας. Το επάγγελμα είναι παραδοσιακό. Παραδίδεται από πατέρα σε γιο κι αυτοί που είναι σήμερα θλίβονται, γιατί τι θα παραδώσουν και σε ποιούς; Όχι πως δεν έχουν απογόνους. Και απογόνους έχουν και τη γνώση κατέχουν καλά. Όμως το δέρμα σταμάτησε να πουλάει. "Δεν το αγοράζουν πια ούτε αυτοί που ασχολούνται με τη βιβλιοδεσία ή με τα τουριστικά είδη ούτε αυτοί που κατασκευάζουν σαμάρια και λαμαριές για τα ξώα. Προτιμούν το εισαγόμενο συνθετικό δέρμα από την Τσεχία ή την Ιαπωνία" μου είπε ο κ. **Κώστας Μερινόπουλος**, ένας από τους τελευταίους εναπομειναντες ταμπάκηδες. "Τώρα είναι μόνο τρία μαγαζιά που ασχολούνται με το δέρμα ενώ στη δεκαετία του '80 ήταν τριάντα και παλαιότερα εβδομήντα - ογδόντα".

Το ενδιαφέρον είναι πως η τέχνη αυτή δεν έχει αλλάξει και πολύ με την πρόοδο της τεχνολογίας και την εξέλιξη. Ελάχιστες διαφοροποιήσεις έχουν γίνει ως προς την κατεργασία κι αυτές αφορούν σε κάποια μηχανήματα, βαρέλες και γυαλιοπικά που τη διευκολύνουν. Ανασύρω από την πλέον εμπεριστατωμένη μελέτη του Γ. Παππά "Τα Ταμπάκια των Σαλώνων" τις εξής σημαντικότατες πληροφορίες σχετικά με την επεξεργασία των δερμάτων που ακολουθείται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο από το 1955.

"Τοποθέτηση των δερμάτων στις γούρνες με νερό για δύο με τρεις ημέρες. Τοποθέτηση στη βαρέλα μέσα σε νερό και χτύπημα δια περιστροφής, ώστε να μαλακώσουν, επί μία ώρα.

**"Κλείσανε τα ταμπάκια και τα σφυριά σωπήσαν.
Ξέμεινε η μπόχα απ' το σαμά, υπόμνηση στερνή.
Απόκληρη κληρονομιά παιδιών που αποδημήσαν.
Σκληρός μάρτυρας δούλεψης που άλλαξε στρατί".**

Ωστόσο,

**"Αν αφονυκραστείς, στη θύμηση με μιας θα ξωντανέψουν
η γκιόρδα και τα χρώματα με τη γναλιστερή.
Ευπόλητοι οι ταμπάκηδες θα βγουν για να χορέψουν
με δυο χαψές και μια γουλιά, να στήσουν γιορτή".**

Ευθ. Δρόλαπα "Τα Ταμπάκια"

Πλύσιμο επί δεκαπέντε λεπτά για να φύγουν οι βρώμες και εν συνεχείᾳ τοποθέτηση σουλφούρι και πολτού ασβέστου (έως δέκα κιλά αναλόγως του μεγέθους της βαρέλας). Αφού σκεπαστούν με νερό κλείνονται και περιστρέφονται στο διάλυμα επί τρεις ώρες. Τούτο γίνεται για την αποτρίχωση. Εν συνεχείᾳ εκπλένονται επί πέντε ώρες δια συνεχούς ροής και εκροής νερού με τρόμπα και αφού γίνει πλήρης απασβέστωση τοποθετούνται σε διάλυμα νερού και φαρμάκου (οροπός) που αντικατέστησε τον "σαμά" (τις ακαθαρσίες των σκύλων δηλαδή). Παραμένουν μέσα σ' αυτό για μία νύχτα αφού προηγουμένως επεξεργαστούν επί τρεις - τέσσερις ώρες. Κατόπιν τοποθετούνται στις λίμπες και ακολουθείται η ίδια διαδικασία. Κατόπιν βγαίνουν από τις λίμπες και λαδώνονται με λάδι ελιάς. Ξεραίνονται στη σκιά εντός των εργαστηρίων".

Παλαιότερα το πλύσιμο των δερμάτων γινόταν στο "τολασίδι", ένα κοινόχρηστο κτίσμα με μεγάλη "λύμπα", σκάφη από κοριόλ ελιάς δηλαδή, για το ξέπλυμα και τη συνεχή εισροή και εκροή νερού από πηγή. Το κοινόχρηστο αυτό κτήριο που είχε κατασκευασθεί από ολόκληρη τη βιοτεχνία χρονολογείται μεταξύ του 17ου και 18ου αι. Σήμερα, αποτελεί αξιόθεατο μνημείο μιας εποχής όπου η Χάρμαινα ήταν στις δόξες της.

Η παρακμακή απιμόσφαιρα της συνοικίας ενισχύεται από το γεγονός ότι πολλά από τα εγκαταλειμμένα κτήρια-εργαστήρια είναι ερειπωμένα. "Με τη Χάρμαινα υπάρχει ένα

οιμαντικότατο πρόβλημα" θα μου πει ο Δήμαρχος της Άμφισσας "γιατί ναι μεν ο οικισμός είναι διατηρητέος στο σύνολό του, τα κτήρια όμως είναι ιδιοκτησίες και οι ιδιοκτήτες τους αρνούνται πεισματικά να τα επιδιορθώσουν. Μολονότι έχουν βγει δύο ή τρία προγράμματα που θα μπορούσαν να τα έχουν εκμεταλλευτεί, για να τα συντηρήσουν, με τελευταίο το πρόγραμμα σεισμοπλήκτων, δεν δέχονται ούτε να το συζητήσουν. Η αντίδρασή τους αντήξεινησε από τη στιγμή που ο οικισμός κηρούθηκε διατηρητέος. Ο Δήμος βέβαια ακολουθεί εδώ και χρόνια μια συγκεκριμένη πολιτική: αγοράζει ό,τι πουλιέται εκεί και σήμερα έχει στην ιδιοκτησία του τέσσερα ακίνητα. Τα κτήρια είναι συνολικά τριάντα πέντε. Πουλιούνται όμως πάρα πολύ λίγα, παρόλο που οι ενδιαφερόμενοι που θέλουν να αγοράσουν, για να τα αναπαλαιώσουν και να τα χρησιμοποιήσουν ως κατοικίες ή ως εργαστήρια είναι πάρα πολλοί".

Είναι προφανές πως ο οικισμός της Χάρμαινας αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα που δείχνει με σαφήνεια, πως όταν δεν υπάρχει εκπαίδευση σε θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ο Έλληνας δείχνει, άδικα πολλές φορές, δυσπιστία απέναντι στις προθέσεις της πολιτείας και δυσκολεύεται να δεχθεί μέτρα που πρέπει οπωσδήποτε να παρθούν, προκειμένου να διατηρηθούν μνημεία μοναδικά μιας κληρονομιάς ανεπανάληπτης. Τα νέα παιδιά, τα περισσότερα εκ των οποίων υπουρδάζουν

στις μεγάλες πόλεις ή στο εξωτερικό δείχνουν ενδιαφέρον για τη συντήρηση των κτηρίων του οικισμού, τα οποία, ευτυχώς, αποτυπώθηκαν από υπουργικές υπό την καθοδήγηση του καθηγητή της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Α.Π.Θ., κ. N. Μουτσόπουλου, ωστόσο τα κτήρια δεν έχουν περάσει στο όνομά τους με αποτέλεσμα να μην μπορεί να τεθεί σε ισχύ το σχέδιο αποκατάστασής τους, γιατί μόνο για αποκατάσταση μπορούμε να μιλάμε και όχι, προφανώς, για λειτουργία.

Βέβαια, το ιρανί και την αυθεντική απιδόντανα της παλιάς ταβέρνας θα τη βρουν σήμερα μόνο στην ταβέρνα του Φαρόπουλου, τη φροτωμένη με θύμησες παλιών, καλών καιρών. Ευκαιρία να ξαναγυρίσουμε σ' αυτή και να κλείσουμε εδώ το βιβλίο της παραδοσης που με τόσο μεράκι και αγάπη φροντίζει ο κ. Φαρόπουλος. Κατάμευστο το μαγαζί από παλιές αφίωνες και αντικείμενα που από το 1980 ξεκίνησε να συλλέγει ο ιδιοκτήτης. Την πρώτη εντύπωση με το που μπαίνει κανείς στην ταβέρνα κλέβει η βιτρίνα με τα τοιγάρα και τα είδη καπνιστού. Ο κ. Φαρόπουλος υπεύθει να πληροφορήσει τον απορήσαντα πελάτη. "Ο παππούς είχε καπνεργοστάσιο. Έφτιαχνε χειροποίητα τσιγάρα. Καπνός βέβαια δεν υπήρχε, αλλά τον έφεραν από το Αγρίνιο".

Σε μια επικέτα διαβάζουμε: "Σιγαρέττα Αγρινίου και Βελίτσης. Άνθος της Ανατολής".

Τι άλλο θα δουν τα μάτια μου και θα ακούσουν τα αυτιά μου, σκέφτηκα, σ' αυτόν τον τόπο που το ενδιαφέρον του μοιάζει ατελεύτητο.

Η ΑΜΦΙΣΣΑ ΤΟΥ ΧΘΕΣ, ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΥΡΙΟ.

Για άτομα καλλιεργημένα αισθητικώς που δεν εντυπωσιάζονται από τη χλιδή των μεγαλούπλεων και αδιαφορούν για τη θρησκόδη και κοσμική ζωή, η Αμφίσσα είναι μια ευχάριστη έκπληξη, χάρη στη γεωγραφική της

Ξεχύνονται από την κορυφή του Κάστρου τα σπίτια της πόλης. Άσπρες πινελιές στον πράσινο κάμπο της Κρίσσας. (Δεξιά Επάνω)

Οι βάσεις του Κάστρου αποτελούνται από ορθογώνιους λίθους οριζόντια τοποθετημένους. Πάνω σ' αυτούς έχτισαν οι Βυζαντινοί κι ύστερα οι Φράγκοι και οι Καταλανοί.

Θέση, στο τέρμα της κοιλάδας του Κρισσαίου πεδίου κι ανάμεσα σε μεγαλόπερα και δασώδη βουνά, τον Παρνασσό και τη Γκιώνα, αλλά και λόγω του τοπικού της χρώματος" σημειώνει, χωρίς καθόλου να υπερβάλλει για τον τόπο καταγωγής του, ο ιστορικός Πέτρος Καλονάρος. Η ιστορία της πόλης έχει βαθιές ρίζες στο χρόνο.

"Σε απόσταση εκατόν είκοσι σταδίων από τους Δελφούς είναι η Αμφίσσα, η πιο μεγάλη και η πιο ονομαστή πόλη των Λοκρών. Η πόλη πήρε το όνομά της από την Αμφίσσα, την κύριη του Μάκαρος, γιου του Αιόλου. Λένε επίσης πως ο Απόλλωνας έγινε εραστής της Αμφίσσης. Η πόλη είναι στολισμένη και με άλλες κατασκευές, τα πιο αξιομνημόνευτα όμως είναι ένας τάφος της Αμφίσσης και ένας του Ανδραίμονα. Μαζί με τον Ανδραίμονα λένε πως είναι θαυμένη και η Γόργη, κόρη του Οινέα και σύζυγος του Ανδραίμονα. Στην Ακρόπολη οι Αμφισσείς έχουν ναό της Αθηνάς με άγαλμά της χάλκινο που την παριστάνει όρθια. Το άγαλμα λένε πως το έφερε από το Ίλιο ο Θόας και πως είναι ένα από τα λάφυρα της Τροίας, αλλά αυτό δεν μπορώ να το δεχτώ. Οι Αμφισσείς έχουν και μυστηριακή τελετή των λεγομένων Ανάκτων παίδων. Ποιοι θεοί είναι αυτοί οι Ανάκτες παίδες, δεν υπάρχει ομοφωνία. Άλλοι λένε πως είναι οι Διόσκουροι, άλλοι οι Κουρήτες και όσοι νομίζουν πως έριζουν κάτι παραπάνω λένε πως είναι οι Κάβειροι" γράφει ο περιηγητής Παυσανίας (2ος αι. μ.Χ.) κι αμέσως μας προσφέρει αρκετά στοιχεία για το παρελθόν της αρχαίας πόλης των Εσπερίων ή Οζολών Λοκρών που ήταν χτισμένη στην ίδια θέση

"Αρχέλληνες, Βυζαντινοί, Τουρκόφωνοι και Φράγκοι χαντρομετρούν κοσμόγονους δροχους ανασασμών"

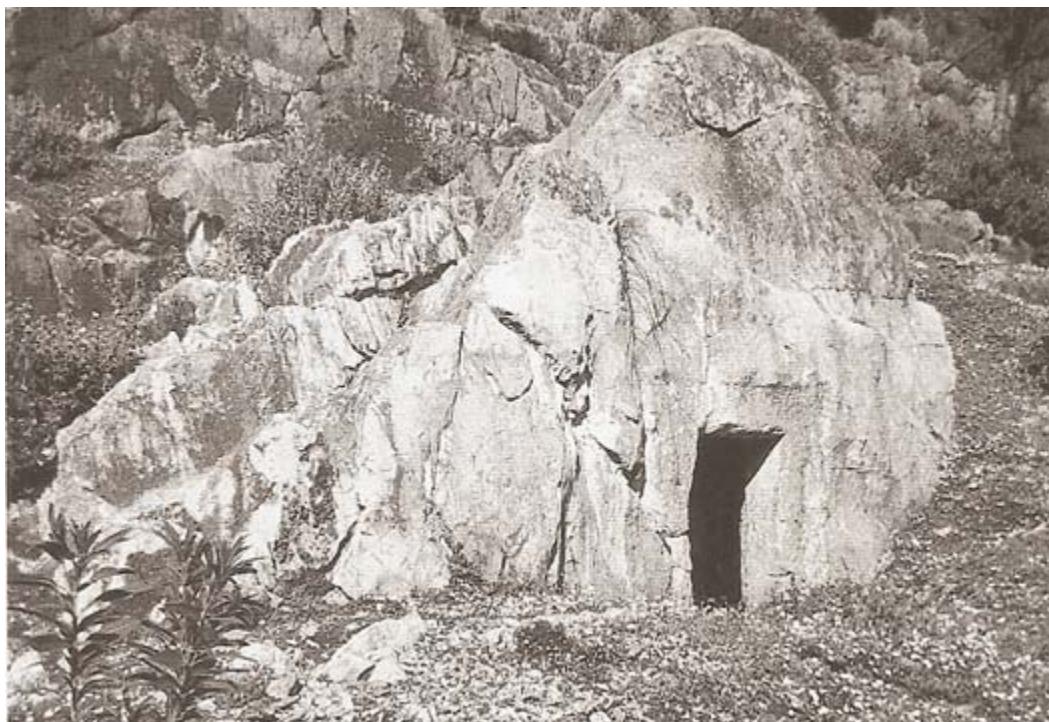
Ευθ. Δρόλαπα, "Το κάστρο των Σαλώνων".

ΑΜΦΙΣΣΑ / ΑΡΩΜΑ ΣΑΛΩΝΩΝ

που βρίσκεται και η σημερινή πόλη. Αναμφίσβητα, το πιο αξιοσήμαντο μνημείο είναι η ακρόπολή της. Το **Κάστρο των Σαλώνων**, όπως αποκαλεί ο λαός ένα από τα πιο αξιοσήμαντα ελληνικά κάστρα αποτελεί την εύγλωττη ιστορική μαρτυρία όλων όσοι έζησαν για αιώνες ή για δεκαετίες είτε ως αυτόχθονες είτε ως κατακτητές σ' αυτό το μέρος.

Όπως μας ενημερώνει ο κ. Δρόσος Κραβαττόγιαννος, η ακρόπολη Αμφίσυης φέρει λείψανα τριών διακεκριμένων ρυθμών οικοδομικής: ελληνικού, ρωμαϊκού και βυζαντινού. Κατά διαστήματα συναντώνται ογκόλιθοι πελασγικής εποχής. Οι βάσεις του αποτελούνται από ορθογώνιους λίθους οριζόντια τοποθετημένους. Πάνω σ' αυτούς έχιταν οι Βυζαντινοί κι ύστερα οι Φράγκοι και Καταλανοί. Σώζεται η εισωτερική Πύλη, η οποία αποτελείται από δυο ογκολίθους όπου στηρίζεται τρίτος κολοσσιαίων διαστάσεων. Στο ΒΔ. σημείο του φρουρίου, προς την είσοδο της εξωτερικής Πύλης εκτείνεται το σωζόμενο τμήμα του τείχους, όπου διακρίνονται λείψανα όλων των εποχών. Ο ελληνικός περιβόλος διατηρείται σε καλή κατάσταση, σχεδόν σε όλα τα σημεία. Στο εισωτε-

Ο μοναδικός τάφος που σώζεται ως σήμερα είναι η Λυκότρυπα, στο Α άκρο της πόλης, στις υπώρειες του βουνού Κόφινας. Είναι μνημείο αρχαιότατης εποχής, χονδροειδούς τέχνης και μαζί με τα κυκλώπεια τείχη του Κάστρου αποτελεί μια από τις αρχαιότατες κατασκευές της Άμφισσας. Είναι βράχος φυσικός, κωνοειδής και κομψός, που αποτελούσε σπήλαιο, για να χρησιμοποιηθεί ως μνημείο σημαίνοντος προσώπου. Σήμερα η είσοδος φυλάσσεται από κλειδωμένη σιδερένια πόρτα.

ρικό των τειχών υπάρχουν ερείπια Φραγκικής Εκκλησίας, άλλης μικρής Βυζαντινής και μικρού Ρωμαϊκού Τεμένους. Στο εισωτερικό της Ακρόπολης διακρίνονται δυο στρογγυλοί πύργοι βυζαντινής κατασκευής, εκ των οποίων ο ένας είναι ερειπωμένος. Ο καλύτερος διατηρημένος φέρει το όνομα Πύργος της Βασιλίσσης.

Τα λείψανα των κυκλώπειων τειχών φανερώνουν το πόσο βαθιά πίσω στο χρόνο θα πρέπει να ανατρέξουμε, για να εντοπίσουμε τους πρώτους οικιστές. Τότε οι τάφοι των σημαινόντων προσώπων θα πρέπει να κατα-

οπευάζονταν έξω από την πόλη, όπως καταδεικνύει η **Λυκότρυπα**, ένα μνημείο Μυκηναϊκής εποχής, υκαλισμένο σε βράχο φυσικό, κωνοειδή και κομψό, στις υπώρειες του βουνού Κόρφινας. Ήταν ο τάφος του Ανδραίμονα που έδειξαν οι ντόπιοι στον περιηγητή Παυσανία; Κανείς δεν ξέρει. Κι ακριβώς επειδή δεν ξέρει κανείς με ακριβεία, αφήνει πέρασμα στη φαντασία και στο θρύλο. Τον περιηγητή Μπυσσόν κάποιοι τον πληροφόρησαν πως η Λυκότρυπα ήταν ο τάφος του Αιγυπτίου Φώκου που έδωσε το όνομά του στη Φωκίδα. Άλλα και στην παράδοση των Τούρκων η Λυκότρυπα ήταν ιερή καθώς άγιος Μωαμεθανός που βασανίσθηκε από δήγματα εντόμων, αφού προημητεύτηκε ψωμί και νερό κλείσθηκε στη σπηλιά κι όταν του τελείωσαν οι προημήτειες άφησε το μάταιο τούτο κόσμο. Οι Τούρκοι για να τον τιμήσουν του άναβαν εκεί κάθε νύχτα το καντήλι. Πάλι

Το πολύ ενδιαφέρον Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης στο οποίο έχουν μεταφερθεί αξιόλογα ευρήματα και ψηφιδωτά της ευρύτερης περιοχής.

από τον κ. Κραβατόγιαννο πληροφορηθήκαμε, πως πριν από λίγα χρόνια η Λυκότρυπα κινδύνευσε να ανατιναχθεί και να ισοπεδωθεί, για να αποτελέσει ένα από τα οικόπεδα του νέου σχεδίου πόλεως, αλλά με ενέργειες του Εφόρου Αρχαιοτήτων Δελφών, **Πέτρου Θέμελη**, ηηρούχθηκε μνημείο διατηρητέο κι έτοι σώθηκε.

Τα λείψανα ελληνικού ρυθμού στο Κάστρο μιλούν για μια πόλη-κράτος ανθηρή (7ος αι. π.Χ.) που οι κάτοικοι της είχαν έφεση στις τέχνες και στο εμπόριο. Πολλοί απ' αυτούς μετανάστευσαν στην Κάτω Ιταλία το 673 π.Χ. ιδρύοντας τους Λοκρούς Επιζεφυρίους. Οι απόγονοι αυτών που έμειναν πίσω τάχθηκαν με το μέρος των Σπαρτιατών στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου (431-404 π.Χ.) και πολέμησαν τους Αθηναίους. Αυτών οι απόγονοι τιμωρήθηκαν από τον Μακεδόνα βασιλιά, Φίλιππο, το 338 π.Χ. επειδή καλλιέργησαν κτήματα του Κρισσαίου Πεδίου που ανήκαν στη δικαιοδοσία του Αμφικτιονικού Συνεδρίου. Αργότερα, οι Αμφισσείς εισχώρησαν στην πανίσχυη Αιτωλική Συμπολιτεία κι έκαναν την πόλη τους πρωτεύουσα των Ευπερίων Λοκρών (2ος αι. π.Χ.) με δικό της

νόμισμα, με Βουλή και Εκκλησία του Δήμου. Τα λείφανα ρωμαϊκού ρυθμού μιλούν για μια πόλη πολυάνθρωπη και από τις πιο πλούσιες της Ελλάδος, ειδικά μετά τη νίκη του Οκτώβιου Αυγούστου στο Άκτιο, το 27 π.Χ., και την ίδρυση της Νικόπολης, την οποία αρνήθηκαν να εποικίσουν οι Αιτωλοί που εις αντίδραση μετοίκησαν στην Άμφισσα. Τα λείφανα βυζαντινού ρυθμού μιλούν για την εργίωση της πόλης από τις ορδές των Βουλγάρων του Σαμουῆλ (τέλη 10ου αι.), για τον εποικισμό της από Δαλματούς του Σάλωνα που της έδωσαν το όνομα Σάλωνα εις ανάμνηση της δικής τους πατρίδας (πρόκειται για μία από τις εκδοχές), αλλά και για την επανεγκατάσταση όσων κατοίκων είχαν γλιτώσει από τη σφαγή των Βουλγάρων.

Θα ήταν σημαντική παραλειψη για τον επισκέπτη που ενδιαφέρεται να γνωρίσει καλά αυτή την πόλη να αγνοήσει τα ψηφιδωτά της που αποκαλύφθηκαν εντός του χώρου της αρχαίας Αμφίσσης, αποκαταστάθηκαν και χρονολογήθηκαν στον 3ο και 4ο αι. μ.Χ. Τα τρία πιο σπουδαία αποτελούν: αυτό που αποκαλύφθηκε στο οικόπεδο Η. Κεφαλά-Λ. Τσιούνη, απέναντι από τη βόρεια πλευρά της

Ιεράς Μητροπόλεως Αμφίσσης, το άλλο κάτω από το Φρούριο Αμφίσσης, στην πρώην οικία Σύμου Μπρουγιαννάκη και το τρίτο στο υπόγειο της οικίας Γερολυμάτου.

Επίσης, εξαιρετικά σημαντικό μνημείο βυζαντινής εποχής αποτελεί και ο ναός **Μεταμορφώσεως του Σωτήρος**. Ο ναός που είναι χτισμένος σε βραχώδη και απότομη πλαγιά στα ΒΔ της Άμφισσας, σε απόσταση 3 χλμ. από την πόλη, παρουσιάζει στοιχεία του 11ου αι. μ.Χ., χωρίως όμως του 12ου αι. Το πλήθος των νομισμάτων του Αλεξίου Κομνηνού (1081-1118 μ.Χ.) επιβεβαιώνουν τη χρονολόγηση.

Στα Δ-ΝΔ ψηλώματα, τρία χιλιόμετρα από το κέντρο της Άμφισσας, βρίσκεται ο βυζαντινός Ναός του Σωτήρος, που κτίστηκε τον 11ο με 12ο αιώνα επί Αλεξίου Κομνηνού. Σε υψόμετρο 400 μ. και με θαυμάσια θέα προς την πόλη, είναι ένα μνημείο έξοχης αρχιτεκτονικής, με μεγάλα πελεκητά αγκωνάρια και αναρίθμητα ακιδογραφήματα στις λείες επιφάνειες των λίθων, με κάποιες παλιές χρονολογίες, όπως του 1860 και 1875.

Υπέροχο ψηφιδωτό δάπεδο από το Βαπτιστήριο του 3ου και 4ου μ.Χ. αι., που βρίσκεται παραπλεύρως του Μητροπολιτικού ναού της Άμφισσας και έχει αποκατασταθεί από τον Πέτρο Θέμελη.

Μωσαϊκά δάπεδα στην ορθογώνια αίθουσα παλιού ρωμαϊκού κτίσματος. Εδώ ευρίσκετο η πρώην οικία του Σίμου Μπρουγιαννάκη, που αγοράσθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία το 1973. Το κεντρικό διακοσμητικό μοτίβο είναι απόλυτα όμιο, σχεδιαστικά και χρωματικά, με τα μοτίβα της κυκλικής αίθουσας του Βαπτιστηρίου. Και τα δύο έγιναν από τον ίδιο ψηφοθέτη, την ίδια χρονική περίοδο.

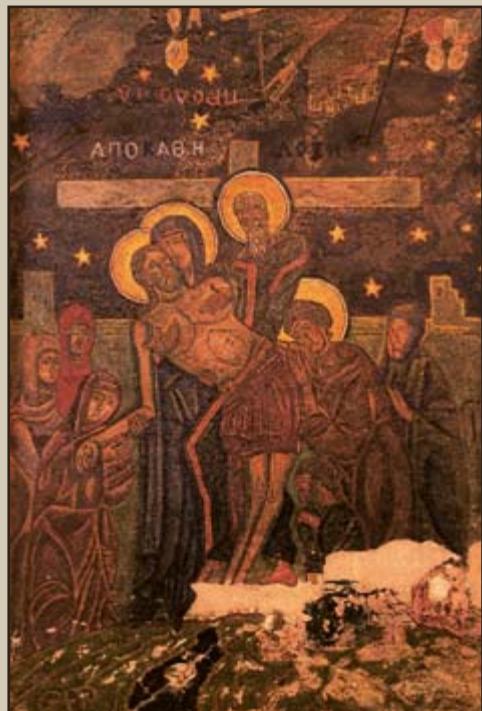
Στο Μεσαίωνα οι Φράγκοι ίδρυσαν τη "Βαρωνία" ή "Αυθεντία" των Σαλώνων με τη δυναστεία των Στρομονκούρ που έδρασε για εκατό χρόνια στην πόλη. Κατόπιν ήρθαν οι Καταλανοί. Το Κάστρο πάντα στη θέση που του όριε η μοίρα συνδέθηκε με μια πράξη επαχθή που έμελλε να γίνει θρύλος. Το 1393, ο Φράγκος ιερέας, Στράτος, που κυβερνούσε την πόλη για λογαριασμό της χήρας του τελευταίου Καταλανού κόμη, Ελένης Κατακούζηνής, απήγαγε την Αρετή, την ωραιότατη ανιψιά του Επισκόπου Σεραφείμ, τη φυλάκισε στο Κάστρο και τη οικότωσε. Εις ανάμνησιν της στυγερής αυτής δολοφονίας το Κάστρο ονομάσθηκε "Κάστρο της Ωριάς", δηλ. της Ωραίας, για να τιμηθεί η όμορφη και αδικοχαμένη Αρετή. Ο Σεραφείμ κάλεσε τότε σε βοήθεια τους Τούρκους. Αυτοί όμως κατέλαβαν την πόλη και την κράτησαν στη οικλαβιά 460 ολόκληρα χρόνια.

Την 25η Μαρτίου 1821 δόθηκε από τα Σάλωνα το σύνθημα του ξεινησμού στη Ρούμελη. Κι ήταν ο Διάκος, ο Πανουργιάς, ο Γιαγγής, ο Δυοβουνιώτης και ο φλογερός Δευτόπητης Σαλώνων, Ησαΐας, που κτύπησαν τα τύμπανα της επανάστασης. Στις 27 του Μάρτη τα

Ο Μητροπολιτικός Ναός της Ευαγγελίστριας, χτισμένος το 1869, είναι κατάγραφος με τις, μοναδικής τεχνοτροπίας και σπάνιας ομορφιάς, τοιχογραφίες του ζωγράφου Σπύρου Παπαλουκά, που δημιουργήθηκαν μεταξύ των ετών 1929-1936. Από την προσπάθεια του καλλιτέχνη να συσχετίσει βυζαντινά παραδοσιακά στοιχεία με μοντέρνες αντιλήψεις, προκύπτει μια ενδιαφέρουσα όσο και μοναδική συνένωση της Βυζαντινής εικονογραφίας με επιδράσεις των "Κυβιστών" και "Φωβιστών".

παλικάρια του Πανουργιά, του Μανίκα και του Τράκα κατέλαβαν την πόλη και στις 10 του Απριλί, ανήμερα του Πάσχα, κατέλαβαν το Κάστρο. **Κι ήταν το πρώτο κάστρο αυτό των Σαλώνων που έπεφτε σε χέρια ελληνικά.** Οι εξακόντιοι έγκλειστοι Τούρκοι εξοντώθηκαν και με τα όπλα τους τα παλικάρια του Πανουργιά κράτησαν επί ένα χρόνο λεύτερη τη Ρούμελη.

Στις 16 Νοεμβρίου 1821 η Άμφισσα, πρωτεύουσα της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, γίνεται ο τόπος όπου ψηφίζεται το πρώτο κείμενο πολιτειακής συγκρότησης της επαναστατημένης Ελλάδος, η "Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος" ή αλλιώς "Οργανισμός Αρείου Πάγου Γερουσίας" που αποτελεί το πρώτο Σύνταγμα της χώρας. Το κείμενο υπεγράφη σ' ένα παλαιό αρχοντικό, στο οποίο σήμερα στεγάζεται το πολύ ενδιαφέρον Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης. Περίπου 3000 νομίσματα όλων των χρονικών φάσεων ζωής αυτού του τόπου, εκ των οποίων τα 2000 συνιστούν δωρεά του ευπατριδή Σαλωνίτη Δρόσου Κραβαρτόγιαννου, αλλά

και πάμπολλα ευρήματα που έφερε στο φως κατά διαστήματα η ανασκαφική σκαπάνη, βιοηθούν τον επισκέπτη να γνωρίσει με κάθε λεπτομέρεια το παρελθόν της Άμφισσας.

Όσο για το παρόν οι εξαιρετικά πρόθυμοι και φιλόξενοι Σαλωνίτες θα τον οδηγήσουν στο **Μητροπολιτικό Ναό της Ευαγγελίστριας** που είναι αγιογραφημένος από τον περίφημο ζωγράφο **Σπύρο Παπαλουκά**. Ο τρισπούστατος αυτός ναός που θεμελιώθηκε στις 24 Μαρτίου 1859 και εγκαινιάσθηκε αρχιβώς δέκα χρόνια αργότερα, διαθέτει, όπως μου είπε ο ευγενέστατος πατήρ Βασιλείος, ένα αξιόλογο σκαλιστό τέμπλο με εικόνες αναγεννησιακής τεχνοτροπίας, είναι όμως ιδιαιτέρως ονομαστός γιατί διασώζει, εν είδει Πινακοθήκης, τα έργα του εκλεκτού συνεχιστή του αυτηρού ύφους της βυζαντινής παράδουτης το οποίο όμως προσάρμοσε στα σύγχρονα δεδομένα.

Κατόπιν θα τον πάνε στην πλατεία **Κεχαγιά** με τα παλιά αρχοντικά και τα σκαλιά που οδηγούν στον Αη-Νικόλα. Θα τον κεράσουν καφέ μυρωδάτο που ταιριάζει τέλεια με το

κερασάκι γλυκό ή με το αμυγδαλωτό λουκουύμι, παραγγελιά από την Πάτρα του κ. **Θανάση Μαστρονικολόπουλου**, ιδιοκτήτη του άλλου αξιοθέατου της πόλης, του **Γυαλί-καφενεών**. Τουλάχιστον ένα πέρασμα από το ιστορικό καφενείο επιβάλλεται. Αυτό φαίνεται ότι το τηρούσαν απαρέγκλιτα οι θίασοι που ξεκινούσαν από την πρωτεύουσα, για να ψυχαγωγήσουν το θεατρόφιλο κοινό της επαρχίας που διφούσε για παιδεία και διασκέδαση. Στην τεράντια σκηνή που από το 1930, οπότε στήθηκε, δεν έχει αλλάξει θέση έχουν περάσει τα πιο μεγάλα ονόματα του ελληνικού θεάτρου δίνοντας παραστάσεις που θυμούνται με νοσταλγία οι παλαιοί Σαλωνίτες. Εδώ γυρίσθηκαν σκηνές από τον **"Θίασο"** του **Θ. Αγγελόπουλου**, αλλά και πολλά ντοκιμαντέρ, ελληνικά και ξένα, κάνοντας πασίγνωστο το καφενείο με τα πολλά τζάμια. Στις τέσσερις κύριες συνοικίες της Άμφισσας, τη **Μάνδρα**, που είναι κεντρική, το **Γκιλίζι** στα ΒΑ. τη **Χάρμανα** στα ΒΔ. και την **Τέχολη** στα ΝΔ. προς το δρόμο του Λιδωρικίου, ζουν περίπου 10.000 κάτοικοι (7.000 έβγαλε η τελευταία απογραφή). Εκτός από τους ντόπιους, υπάρχουν 5-6 οικογένειες Ποντίων που

Με τη σκηνή στη μια του άκρη το Γυαλίκαφενέ μεταμορφωνόταν κάθε βράδυ σε χώρο παιδείας και διασκέδασης. Από εδώ πέρασαν δεκάδες θησοποιοί, έλληνες και ξένοι κι εδώ γυρίστηκε ο "Θίασος" του Θεοδ. Αγγελόπουλου.

είναι πλήρως ενταγμένοι στον κοινωνικό ιστό, υπάρχει μια μεγάλη κοινότητα τουγγάνων - είναι άγνωστο πότε εγκαταστάθηκαν στην περιοχή - οι περισσότεροι από τους οποίους διαβιούν στην περιοχή του Κάστρου και υπάρχουν και αρκετοί οικονομικοί μετανάστες, κυρίως Αλβανοί, που ασχολούνται με οικοδομικές εργασίες, αλλά και στα κτήματα ή τις ελιές. Ένα μεγάλο ποσούτο των κατοίκων είναι υπάλληλοι, κάποιοι ασχολούνται αποκλειστικά με την ελιά ως κτηματίες ή ελαιωπαραγωγοί και κάποιοι άλλοι εργάζονται στις επιχειρήσεις εξαγωγής και μεταφοράς του βοξίτη. Υπάρχουν και 5-6 οικογένειες, ντόπιοι Αμφισσαί, που είναι κτηνοτρόφοι. Τα στοιχεία αυτά μας τα έδωσε ο πάντα δραστήριος Δήμαρχος, κ. Ν. Φουσέκης, που όπως όλοι οι Σαλωνίτες αγαπά με πάθος την πόλη του και φροντίζει προγραμματισμένα το

Άρωμα αρχοντιάς του χθες πάνω από το
Γυαλί-καφενέ στην πλατεία Κεχαγιά.

Χάνει κανείς το μέτρημα των σκαλοπατιών που οδηγούν από την πλατεία Κεχαγιά στον Αη-Νικόλα. (Αριστερά)

Χαρακτηριστικές γωνιές παλαιών αρχοντικών και σπιτιών της πόλης. (Κάτω)

μέλλον της. "Στόχος μας" θα μου πει "είναι να δημιουργήσουμε την απαραίτητη υποδομή, ώστε η Αμφισσα σε μια οκταετία να μπορεί να παρουσιάσει και την ομορφιά που έχει και να προσελκύσει κόσμο. Θα πρέπει οπωσδήποτε να γίνει ο δρόμος από την ανατολική πλευρά της πόλης, ώστε τα τουριστικά λεωφορεία να μπορούν με άνεση να προσεγγίζουν το Κάστρο και τη Χάρδαμανα και να γίνουν και οι διαδρομές που θα οδηγούν στην παλιά πόλη, στο Αρχαιολογικό Μουσείο που έγινε πρόσφατα και στο Λαογραφικό που ετοιμάζεται. Ένας άλλος στόχος μας είναι να δημιουργήσουμε ένα Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης όπου παιδιά-μαθητές θα μπορούν να πάρουν μέρος σε ένα ή και σε περισσότερα από τα δεκαπέντε προγράμματα που έχουμε

προτείνει προς έγκριση στο Υπουργείο Παιδείας". Άρχισα να ξεφύλλιζω τον βαρύ τόμο που με εντυπωσίασε με τα ελκυστικά προγράμματα που παρουσίαζε. Αναφέρω μερικά: Παραδοσιακοί Ιστορικοί Οικισμοί, Διατηρητέα μνημεία - Εκκλησίες, Βαρδούσια, Εθνικός Δρυμός Παρονασσού. Ο Βοξίτης και η εξόρυξή του, παραδοσιακά επαγγέλματα. Φεύγοντας από το γραφείο του Δημάρχου για ένα πράγμα ήμουν βέβαιη, πως η Αμφισσα, η πόλη με τις κρυμμένες χάροες και την ανεπιτίθευτη ομορφιά δεν θα αργήσει να απογειωθεί και πάλι και να χαρίσει σε κατοίκους και επισκέπτες πολύ μεγάλες στιγμές, παρόμοιες μ' αυτές του παρελθόντος.

ΣΑΝ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εντυπωσιαμένοι και παρακινημένοι από το κομφότατο όσο και αποκαλυπτικό κείμενο της Μαίρης Μπελογιάννη για την Αμφισσα, ξεκινάμε να γνωρίσουμε σε "βάθος" την -ήδη γνωστή από παλιά - όμορφη πόλη της Φωκίδας.

Εξαιρετικά διακοσμημένη η οροφή δωματίου στην οικία Θεοδώρου Γάτου. Η ιστορία της οικογενείας Θ. Γάτου καρφωμένη στον τοίχο του σαλονιού. Φωτογραφίες, ένα καριοφίλι, ένα δίπλωμα αργυρού αριστείου που απενεμήθη στις 18/9/1835 στον Ηλ. Πετών για τον αγώνα του υπέρ της ανεξαρτησίας της Ελλάδος κι ένα διαβατήριο με ημερομηνία έκδοσης 19/2/1818.

Για τρεις ολόκληρες μέρες - που θα μπορούσαν να είναι τρεις εβδομάδες ή και μήνες - περιπλανόμαστε στις συνοικίες της πόλης και στο κέντρο, στο Κάστρο και στη Χάρδιμανα, στα παλιά ταβερνάκια και καφενεία, σε εκκλησίες και αρχαία ψηφιδωτά, σε δρόμους ανηφορικούς και νωχελικές πλατείες, σε μουσεία και αρχοντικά, σε παλιά μαγαζάκια και βρύσες αλλοτινές που ακόμα τρέχουν, στον απέραντο ελαιώνα και στην ύπαιθρο. Ανοίγουμε βιβλία, γνωρίζουμε μερικούς απ' τους πνευματικούς ταγούς της πόλης, αυτούς που εξακολουθούν να παυχίζουν με κατάθεση

ψυχής, να περισώσουν, να διαφυλάξουν, να αναδείξουν, να διαιωνίσουν, την παράδοση και τον πολιτισμό του τόπου τους.

Με τη σύντομη γραφή ενός τέτοιου ανθρώπου, του Δρόσου Κραβαρτόγιαννου, έχουμε την τιμή να ολοκληρώσουμε την πρώτη αυτή, σύντομη αναφορά μας για την Άμφισσα.

Και είναι βέβαιο πως στο μέλλον, η όμορφη και ανθρώπινη αυτή πόλη, “έχει πολλά να μας δώσει ακόμη”.

ΆΜΦΙΣΣΑ. ΕΝΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΟΥ

ΔΙΑΙΩΝΙΖΕΤΑΙ

του Δρόσου Κραβαρτόγιαννου

Άμφισσα του 21ου αιώνα, πρωτεύουσα του Νομού Φωκίδος. Μια πόλη ανθρώπινη που το τουμέντο δεν κατάφερε ν' αλλοιώσει τη μορφή της. Ένα απέραντο μουσείο λαϊκής παράδοσης και πολιτιστικής κληρονομιάς. Γνώρισε πολέμους, επιδρομές βαρβάρων, καταστροφές κι ερήμωση. Κι άντεξε.

Μαθητής των τελευταίων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου άκουσα τον πατέρα μου να

Λίγο πριν η νύχτα σκεπάσει με τα μαύρα πανιά της την πόλη, το μάτι στέκεται στο φωτισμένο ναό του Άη-Νικόλα.

μου αναφέρει για μια τεράστια εγχάρακτη πέτρα, που βρέθηκε στο υπόγειο του σπιτιού μας. Μου μίλησε για το περιεχόμενό της. Τιμές που απέδωσαν οι Αμφισσείς τον β' αιώνα π.Χ. στον γιατρό Μηνόφαντο που αναχωρούσε για τη Σκάρδεια. Φώναξε τον Κεραμόπουλο που τη μετέφερε στο γυμνάσιο της πόλης κι ύστερα στο Μουσείο των Δελφών. Μετά από χρόνια διάβασα το άρθρο του Κεραμόπουλου: **Αποκατάσταση - σχολιασμός του Ψηφίσματος της Βουλής των αρχαίων Αμφισσέων**. Η Βουλή βρισκόταν στο πατρικό μου σπίτι πριν 2,140 χρόνια. Το ψήφισμα χαραγμένο σε τιτανόλιθο στη δωρική διάλεκτο. Το σπουδαιότερο αρχαιολογικό εύρημα της πόλης. Και τι δεν έκρυψε η γη των προγόνων μας στα σπλάχνα της. Αγάλματα, ψηφιδωτά, αγγεία, αντικείμενα οικιακής χρήσεως και λατρείας, νομίσματα. Όλα αυτά σήμερα κοσμούν το Αρχαιολογικό Μουσείο Αμφίσσης, ένα απ' τα πιο σύγχρονα μουσεία της χώρας. Στεγάζεται στο νεοκλασικό οίκημα του Αρείου Πάγου Σαλώνων. Στο προαύλιό του κυριαρχεί ο τιτανόλιθος με το ψήφισμα κι άλλοι ενεπίγραφοι λίθοι, τάφοι με επιτύμβιες στήλες και στεγανένα ψηφιδωτά, παλαιοχριστιανικά περιουσότερα, εξαιρετικής τέχνης. Στην Άμφισσα λειτουργούνε εργαστήριο ψηφιδωτών με σπουδαίους ψηφοθέτες. Τις ψηφίδες προμηθεύονταν απ' τη γειτονική πόλη Στία του Κρισσαίου Πεδίου, χτισμένη επί και πέριξ του λόφου "Αμπλιανός". Ψηφιδωτά δάπεδα υπάρχουν διάσπαρτα σ' όλη την πόλη. Το κυριότερο βρίσκεται παραπλεύρως του Μητροπολιτικού Ναού. Βαπτιστήριο του 3ου και 4ου μ.Χ. αιώνα που αποκατέστησε ο Πέτρος Θέμελης. Πολλά ακόμη κρύβει το υπέδαφος της πόλης. Κρύβει και αγγεία καλής τέχνης. Πολλά ήρθαν στο φως, τα περιουσότερα εισηγμένα από τη Θήβα, τη Θεσσαλία, την Πελοπόννησο. Έχουν περιγραφεί απ' τον αείμνηστο αρχαιολόγο Περικλή Κουραχάνη. Εκτίθενται στον όροφο του Μουσείου.

Το πολυτιμότερο δώρο που έλαβα απ' τον

αρχαιολόγο πατέρα μου ήταν μια δράκα αρχαία νομίσματα. Έγινα φανατικός συλλέκτης κι ερασιτέχνης μελετητής. 2000 αρχαία νομίσματα, τα περιουσότερα ευρήματα Αμφίσσης και περιοχής, άλλα και ωραίακά ελληνικών νομισματοκοπείων, βυζαντινά, μεσαιωνικά, Κρητικής Πολιτείας, Ιονίων νήσων και νεώτερης Ελλάδας έως τον Γεώργιο τον Α' ευτύχησα να τα δωρίσω στο Μουσείο Αμφίσσης που μαζί με τον θησαυρό των χιλίων νομισμάτων που βρέθηκαν στην Παιδική Χαρά, κοσμούν ολόκληρη αίθουσα του ορόφου. Τοποθετήθηκαν με την άριστη φροντίδα της εξαιρετικής νομισματολόγου της Ελλάδος και του κόσμου **Μίνας - Γαλάνη - Κρίκου** απ' το Γαλαξίδι.

Είπαμε, η Αμφισσα είναι ένα απέραντο Μου-

σείο. Ο επισκέπτης ας περιδιαβεί την πόλη. Ήσως να μη βρήκε άλλη που νάχει να επιδεξει τόσα αρχοντικά, τόσα νεοκλασικά. Άμφισσα. Μια πόλη με ιστορία. Μια παράδοση που οι δήμαρχοι, οι αρχαιολόγοι, οι πολίτες - όλοι αυτοί, έχουν κλείσει έξω απ' την αρχαία πύλη των αδηφάγο "σύγχρονο" πολιτισμό της ιστορικής παγκοσμιοποίησης.

Βιβλιογραφία

Πέτρου Καλονάρου, "Ιστορία της πόλεως Αμφίσσης", Άμφισσα 1997.

Δρόσου Κραβαρτόγιαννου, "Ιστορία της πόλεως Αμφίσσης", Συμπληρώματα, Άμφισσα 1997.

Ευθύμιου Δρόλαπα, "Τα Σάλωνα", Ποιήματα, Άμφισσα 2000.

Αυγέρη Κανάτα, "Στην Άμφισσα μια φορά κι

έναν καιρό", Σχέδια απ' την παλιά πόλη, Σκίτσα Σαλωνιτών, Παλιές ιστορίες και ανέκδοτα, Γελοιογραφίες, Άμφισσα 2000.

Εξειδικευμένη Βιβλιογραφία

Για τα κουδουνάδικα: Γ. Χασιάκου, περιοδικό "Στερεά Ελλάς", Μάρτιος 1969.

Για τα σχοινοποιεία: Α. Καλαντζάκου, "Τα σχοινοποιεία (σχοιναριά) της Άμφισσας", περιοδικό "Τετράμηνη", τεύχος 30, Άνοιξη 1997, σελ. 2087.

Για τα στραγαλάδικα: Γ. Κουτσοκλένη, "Τα στραγαλάδικα", περιοδικό "Σελίδες απ' τη Φωκίδα", τεύχος 59, 1991, σελ. 42.

Για τα ταμπάκια: Γ. Παππά, "Τα Ταμπάκια των Σαλώνων", Φωκικά Γράμματα 1979, σελ. 63-90.